

Klaviaturada 10 ta barmoq bilan ishlashni bilasizmi?

"Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini dars soatlari sifatida yoki davlat tomonidan pul to'lanadigan maktab ixtiyorida to'g'arak sifati-da ta'lim tizimiga kiritish kerak.

7-bet

9-may — Xotira va qadrlash kuni

Quyosh
osmonda
osilib
qolgan edi...

8-9-betlar

Ivan Vasilyevich (chindan ham) kasbini o'zgartiradi

Tarixning shunday sahifalari borki, saboq uchun ba'zan varaqlab turishga to'g'ri keladi. Tarix bizniki yoki boshqa xalqniki bo'lishi mumkin — lekin uning bizga daxli yo'q deymolmaysiz.

11-bet

Kuch — bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqa boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2020-yil 6-may, chorshanba № 14 (9287)

Xalq ziyolilari gazetasi

Shavkat MIRZIYOYEV:

"Suv toshqini biz uchun achchiq saboq bo'ldi"

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 5-may kuni o'tkazilgan videoselektor yig'ilishi avvalida koronavirus infeksiyasiga qarshi kurash doirasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ishlarga hamda Buxoro va Sirdaryo viloyatlarida yuz bergan favqulodda hodisalarga yana bir bor alohida to'xtalib o'tdi. Davlatimiz rahbari, jumladan, shunday dedi:

— Butun insoniyat koronavirus bilan birga, iqtisodiy inqirozga ham qarshi kurashayotganini hammamiz ko'rib, kuzatib turibmiz.

Jahonda murakkab vaziyatdan chiqish uchun karantin choralarini asta-sekin yumshatayotgan davlatlar soni ko'payib bormoqda.

Yaratganga shukr, bugun O'zbekistonda epidemiologik vaziyat tobora barqarorlashib boryapti. Kundan kunga kasallikka chalinganlarga nisbatan sog'aygan bemorlar soni ko'paymoqda. Karantinga yangi olinganlarga nisbatan ancha ko'p odam undan chiqarilmoqda. Natijada bugungi kunda koronavirus yuqtirgan bemorlarning 66 foizdan ortig'i to'la sog'aydi.

Karantindagi aholining 83 foizi o'z uyiga qaytdi. Ya'ni, ijobiy dinamika kuchayib bormoqda. Shifoxonalarda qolayotgan bemorlarni davolash, salomatligini tiklab, oilasi bag'riga qaytarish uchun barcha zarur choralar ko'rilmog'da.

Bu ishlar osonlikcha bo'layotgani yo'q. Hozirga qadar bunga Inqirozga qarshi kurashish jamg'armasidan 2 trillion 250 milliard so'm sarfladik va 500 million dollar xalqaro moliya institutlaridan jalb qildik.

Bugungi kunda butun dunyoda hech kim pandemiya yana qancha davom etishini bilmayapti. Shu sababli, qanchalik qiyin bo'lmasin, xalqimiz bilan birga pandemiya sharoitida, bar-

cha talablarga amal qilgan holda, ishlash va yashashga o'rganishimiz kerak.

Epidemiologik vaziyat ijobiy tomonga o'zgariganidan foydalanib, biz iqtisodiyotimizda karantin rejimini asta-sekin yumshatmasak bo'lmaydi. Chunki bu tartib iqtisodiyotimiz rivojiga va aholimiz hayotiga juda katta salbiy ta'sir qilmog'da.

Bu borada xalqimizga, ayniqsa, fermer va tadbirkorlarga qulaylik yaratish uchun karantin talablarini yumshatish bo'yicha dastlabki qadamlarni qo'ydik.

Hurmatli do'stlar!

Bu yil insoniyat uchun, shu jumladan, biz uchun juda og'ir keldi. Keyingi bir haftaning o'zida xalqimiz ketma-ket kutilmagan sinovlarga duch keldi. 27-aprel kechasi Buxoro viloyatida, ayniqsa, Olot va Qorako'l tumanlarida yuz bergan og'ir tabiiy ofatdan yaxshi xabardorsizlar.

(Davomi 2-betda.)

Imtihonda tushadigan test savollari gazetamizda chop etiladi

Marifat

DTM

DAVLAT TEST MARKAZI

Karantin munosabati bilan barcha ta'lim muassasalari qatori o'quv markazlari ham onlayn faoliyat ko'rsatmoqda. Bu ayrim abituriyentlarning o'qishga tayyorgarligiga muayyan darajada salbiy ta'sir ko'rsatgani ma'lum. Gazetamiz bu boradagi boshliqni muayyan darajada to'ldirishga hissa qo'shmoqchi. Ya'ni keyingi sonlardan (20-may sonidan) boshlab Davlat test markazi bilan hamkorlikda aprotatsiyadan o'tgan test savollarini e'lon qila boshlaymiz. Testlar saytimiz va telegram kanalimizda berilmaydi. Gazetaga obuna bo'lishni xohlovchilar uchun "Matbuot tarqatuvchi" va "O'zbekiston pochta"ning hududiy filiallari telefon raqamlari berilgan jadvalni so'nggi sahifada e'lon qilyapmiz.

Obuna indeksi — 150.

www.marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Yoshlar — yurt kelajagi

Bilgiki, seni Vatan
kutadi

10-bet

O'qituvchi
nimani
o'ylaydi?

O'zbekiston ta'lim tizimi xalqaro PISA tadqiqotida ishtirok etishga tayyorgarlik ishlari allaqachon boshlab yuborilgan. Onlayn darslarni muntazam o'tib kelayotgan hamkasblarimiz o'quvchilarga xalqaro tadqiqot talablariga mos matnlar bilan ishlashni o'rgatib bormoqda. Biz ham sinflar kesimida tashkil qilingan guruhlardagi o'quvchilarga qo'shimcha topshiriqlar berib, bilim hamda kreativ fikrlashni rivojlantirib borishimiz lozim. Buning uchun barcha sharoit yetarli. Telegram tarmog'ida ta'limga oid rasmiy kanallarda matematik savodxonlik, tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha ma'lumotlar uzluksiz berib borilyapti. Bizning vazifamiz ana shu manbalardan foydalanib, o'quvchilarni bilim ishlashdir. Fursat oz. Hademay biz kutayotgan tadqiqot muddati ham yetib keladi. Bugun qanchalik samarali mehnat qilganimiz vaqti kelganda o'z natijasini namoyon qiladi.

Dilfuza SUVONOVA

Qaysi guruhga kirmay "Menga layk bosing!", "Tanishimga ovoz bering!" kabi iltimoslarga ko'zimiz tushadi. Yaqinda ijtimoiy tarmoqda jajji ijodkorlar uchun onlayn tanlov o'tkazildi. 1-sinfda o'qiydigan nabiram yoshiga mos tarzda harakatlanuvchi robot, vertolyot, tank kabi o'yinchoqlar yasaydi. Biz ham qiziqib shu tanlovda ishtirok etdik. Ammo o'rin ololmadik. Bilasizmi, nima uchun, mana shu laykbozlik sabab. Qaysi ishtirokchi ko'p layk to'plasa, shu g'olib bo'lar. Laykbozlikni tuzalishi qiyin bo'lgan yuqumli kasallikka o'xshataman. Bu dangasalik va ishyoqmaslikning oliy ko'rinishi emasmi? Layk yig'ib g'olib bo'lganlarning aksariyati yuqori o'rinlarga noloyiq. Nabiram qatnashgan tanlov misolida bunga yana bir karra amin bo'ldim. Tanlovlardan bu shartni tamoman olib, o'rninga tuzukroq shartlar qo'yish kerak!

Hafiza RASHIDOVA

Talabalik yillarim chet davlatlardagi tengdoshlarimning internet orqali o'qishini eshitgandim. Uydan o'tirgan holda dars tayyorlash qiyinmasikan deb o'yladim. Bugun onlayn ta'limning bir qator afzalliklari borligini tushunib yetdim. Internet orqali ishlash o'qituvchi va o'quvchilarga birdek qulaylik va yangi imkoniyatlarni yaratadi. O'quvchilarga mavzularni tushuntirishda vaqt masalasida qiyinchilikka uchramadik. Qolaversa, internetdan samarali foydalanishni o'rgandik. Yuqori sinf o'quvchilari internetning faqat do'stlar bilan suhbat yoki tanishuvlar emas, balki bilim olish, yangi ma'lumotlar manbani ekanligini tushunib yetdi. Karantin ta'lim tizimida yangi qadammni boshlab berdi.

Hulkaroy ABDURAHIMOVA

Yoshlar — yurt kelajagi

Bilgilki, seni Vatan kutadi

Keyingi yillarda hukumatimiz tomonidan aholining boshqa qatlamlari qatorida ayniqsa yoshlarga berilayotgan e'tibor davlat siyosatining asosini tashkil etib ulgurdi. Muhtaram Prezidentimiz tomonidan belgilanayotgan strategiyaga e'tibor bersak, kelajakni qurishda asosiy rol yoshlarniki bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Yoshlar ittifoqiga ishlab chiqish vazifasi qo'yilgan "O'zbekiston yoshlari — 2025" konsepsiyasi mohiyati ham shunga qaratilgan. Yoshlarga bunaqa jiddiy e'tibor, ularga berilayotgan imtiyoz, imkoniyatlarni boshqa mamlakatlarda uchratmaysiz.

Avvalo, Davlat test markazida faoliyat olib borayotgan yosh xodimlarimiz haqida ham quvonch bilan shu fikrlarni bildirish mumkin. Ular yosh bo'lsa-da, katta-katta bo'limlarning boshliqlari yoki ularga muassasamiz faoliyatining asosiy yo'nalishini belgilovchi dolzarb va muhim vazifalar ishonib topshirilmoqda. Faoliyatimiz turi bo'yicha rivojlangan xorijiy davlatlarda malaka, tajribalarini oshirmoqda, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanmoqdalar. Ayni paytda muassasamizda ilmiy darajaga ega va ilmiy ish olib borayotgan yoshlar talaygina. Ularga barcha imkoniyatlar yaratib berilgan. Alohida kutubxona, sport zalimiz mavjud. Tarkibi asosan yosh yigit-qizlardan tuzilgan futbol, voleybol jamoalarimiz bor. Kitobxonlik, sport-sog'lomlashtirish ishlari ham yuqori saviyada tashkil etilmoqda.

Davlat test markazi tomonidan joriy yilda oliy ta'lim olishni istovchi, shunga yarasha tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlarga qo'shimcha qulaylik va imkoniyatlar yaratilayotganida yosh xodimlarimizning o'rni beqiyos. Ularning ko'pchiligi test sinovlarining qaysi bo'g'ini yoki bosqichi bo'lma-

sin, zamonaviy talablar asosida yo'lga qo'yishga, inson omilini kamaytirishga, shaffoflik va adolatni ta'minlash borasida tinmay mehnat qilmoqdalar. Harakatlar natijasida abituriyentlar uchun xizmatlarning ONLAYN shakli bo'yicha kompleks dasturiy ta'minot tizimi ishlab chiqildi.

Bugungi kunda Davlat test markazi yoshlari ishlab chiqqan va joriy etilgan ushbu kompleks dasturiy ta'minot tizimi orqali quyidagi xizmatlar ko'rsatilmogda:

1. Abiturientlarning onlayn ro'yxatdan o'tishi.
2. Ruxsatnoma chop etish (test sinovi o'tadigan manzil haqida ma'lumotlar).
3. Natijalarini test sinovi o'tkazilgan kunning ertasiga bilib borish (shu bilan birga, yo'nalishdagi barcha abituriyentlarning natijalarini ham).
4. To'ldirilgan javoblar varaqalarini saytga joylashtirish (natijalarning o'zgarishligiga ishonch hosil qilish uchun).
5. Diagnostik test sinovlari uchun onlayn xizmat.
6. Chet tillarini bilish va egallash darajasini sertifikatlash (abituriyentlar va chet tili o'qituvchilari uchun).

7. Chet tillarini bilish va egallash darajasini sertifikatlash formatida diagnostik sinovlar xizmati.

8. Chet tillari bo'yicha aprobatsiyada ishtirok etish.

9. Majburiy fanlar bo'yicha test sinovlari xizmati.

10. Ona tili (o'zbek, qoraqalpoq, rus tillari)dan aprobatsiyada ishtirok etish bo'yicha onlayn ro'yxatga olish.

Aniq tahlillarga asoslanib aytganda, davlat oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishga harakat qilayotgan yoshlarning dunyoqarashi kengayib, bilimi oshib borishidan manfaatdor. Shuningdek, ota-onalarning ham.

11. Majburiy va ta'lim yo'nalishi bo'yicha 2 ta fan haqida ma'lumotlar olish va boshqalar.

Bu bilan abituriyentlarga uydin chiqmagan holda onlayn xizmatdan foydalanish, kamxarjlik, kam vaqt sarflash kabi imkoniyat va qulayliklar yaratiladi.

Shularni hisobga olib, yoshlar mehnatiga o'z vaqtida e'tibor berib kelinmoqda. Jumladan, bir nafar yosh xodim davlat mukofotiga tavsiya etildi. Yetti nafari Buyuk Britaniya, Rossiya, Turkiya, Ozarboyjon davlatlarida malaka oshirdi. O'n nafari Toshkent shahrida doimiy propiskaga qo'yildi. Bulardan tashqari, samarali xizmat ko'rsatayotgan yosh xodimlar muntazam rag'batlantirib borilmoqda. Ijtimoiy himoya doirasida yoki oilaviy tadbirlar munosabati bilan moddiy ko'mak ko'rsatilmoqda.

Shu o'rinda abituriyentlar to'g'risida ham to'xtalib o'tsak. Aniq tahlillarga asoslanib aytganda, davlat oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishga harakat qilayotgan yoshlarning dunyoqarashi kengayib, bilimi oshib borishidan manfaatdor. Shuningdek,

ota-onalarning ham. Oliy ta'lim olishdan yoshlarning ham, ota-onalarning ham kelajakka qaratilgan nazari boshqacha. Buni oliy ma'lumot egasi bo'lishga intilishning yuqorilab borayotganligidan ham ko'rish mumkin. Masalan, 2010-yilda shu niyatda 336 800 nafar abituriyent hujjat topshirgan bo'lsa, o'tgan 2019-yilda bu ko'rsatkich 1 066 092 nafarni tashkil etdi. Yurtboshimiz tashabbusi bilan ularga avvallari kuzatilmagan imtiyoz va imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, qabul kvotalari yildan yilga oshirilyapti. Ilg'or xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari, yangi-yangi zamonaviy ta'lim yo'nalishlari tashkil etilyapti. Qo'shma dasturlar yo'lga qo'yildi, asosiysi, ta'lim sohasi jadal yuksalyapti.

Kechagina yurtimizda oliy ta'lim muassasalari soni 70 ta atrofida edi, bugun ular 120 tadan oshib ketdi. Ularga kirish ancha soddalashtirildi.

Oldimizda qiladigan ishlar juda ko'p. Hukumatimiz rahbariyati qarorlarida, joriy yil "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish

yili" davlat Dasturida belgilangan topshiriqlarni sifatli va muddatida amalga oshirish uchun jiddiy mehnat qilmog'imiz dardkor. Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, xalqimizni rozi qilish yo'lida oliy ta'lim muassasalariga o'qish uchun eng munosib, chuqur bilimli, haqiqiy ma'noda, maqsadi

sari ilm va iste'dodni namoyon etgan yoshlarni saralash ishlari adolatli va shaffof amalga oshirilishi va bu bardavom bo'lmo'g'i shart, shunday bo'ladi ham, bunga ishonchimiz komil. Biz, o'rni kelganda, yoshlarimizdan faqat o'z bilimiga tayanishini, shunga yarasha sifatli tayyorgarlik ko'rishlarini, korrupsiyaviy harakatlarga qo'shilmay, manbasi shubhali darlik, test topshiriqlari to'plamlaridan foydalanmasliklarini tavsiya etamiz.

Shuni unutmashlaringiz kerakki, bugungi kunda mamlakatimiz yoshlari barcha sohada ilg'or, faol vatanparvar sifatida o'zlarini namoyon etishlari zarur bo'ladi. Bu yo'lda ulardan fuqarolik burchlarini sharaf bilan ado etishlarini kutib qolamiz. Vatanimizning yorqin, nurli va obod kelajagini ta'minlash albatta bir kun kelib sizlarning qo'lingizda bo'ladi. Bu mamlakatimizda jamoatchilik hamda Prezidentimiz istagan kunlarni o'z bilimingiz bilan yaqinlashtirishga hissa qo'shgan bo'lasiz.

Majid KARIMOV,
Davlat test markazi direktori

Munosabat

Matbuot kadrlar zaxirasidir

Oxirgi paytda bosma nashrlarning "kuni bitgani" haqidagi gap-soʻzlar yana koʻpayib qoldi. Hamma fikrini bildirib, oʻz tarafini koʻrsatyapti. Ehtimol, mavzuning yana koʻtarilgani yaxshilikdir. Ajab emas, shu bilan gazetalar qiyin kelayotgan muammolarga yechim topilsa.

Soʻnggi yillarda gazeta va jurnallarining elektron shakliga oʻtish jarayoni kuchayib boryapti. Internetning ommalashishi bosma nashrlarni chetga surib qoʻyganidek. Ularni oʻqiydiganlar kamayib ketgani ham bor gap. Eslab koʻring-chi, oxirgi marta qachon matbuot doʻkonlari oldida navbatda turgan odamlar qatoriga koʻzingiz tushgan? Qoʻlingizga gazeta yoki jurnal olib biror-bir maʼlumot oʻqiganingizni eslay olasizmi? Agar siz internet imkoniyatlaridan bimalol foydalanishni bilsangiz, aminmanki, sizda bunga deyarli zarurat tugʻilmagan. Chunki endi yangiliklar yoki sizni qiziqtirgan maqolalarni oʻqish uchun qoʻlingizda smartfon bor. Ijtimoiy tarmoqlar orqali muntazam ravishda yangiliklardan boxabar boʻlib borasiz. Katta ehtimol bilan, sizda bosma nashrlarni oʻqishga ehtiyoj ham, vaqt ham qolmaydi.

Odamlarda vaqtdan yutish va qulaylikka intilish tobora kuchayib borayotgani ularni bunga undayotgan asosiy sabablardan biri boʻlsa, yana bir sabab internet nashrlaridagi imkoniyatning kengligidir. Elektron nashrlarda eʼlon qilinayotgan naqat matn, balki audio yoki video formatdagi, suratlar koʻrinishidagi axborot vaqtini tejashi bilan birga, ularni tushunish, oʻzlashtirish nisbatan osonroq.

Shuningdek, izohlarda berilayotgan axborotga oʻz munosabatini bildirish yoki boshqalarning ham fikri bilan tanishish imkoniga egasiz. Balki gazeta va jurnallarda yuqorida sanab oʻtilgan imkoniyatlarining cheklanganligi auditoriyani ulardan voz kechishga majbur qilayotgandir. Ammo buni asosiy sabab deb boʻladimi?

Oʻzbekistonda internet tarmogʻidan foydalanmaydigan, kompyuter yoki smartfoni ishga tushirishdan koʻra gazeta ushlabni yaxshiroq uddalaydigan aholi salmogʻi ham kam emas. Bundan tashqari, bu jarayon faqat bizda emas, rivojlangan davlatlarda ham kuzatilyapti. Shunga qaramay ulardagi bosma OAVning adadi havas qilsa arizulik darajada ekanini tan olmay iloj yoʻq.

Gazeta va jurnallardagi axborot qanchalik sifatli boʻlmasin (ham orfoqrafik, ham mazmun jihatidan) tahrirdan oʻtib bosmaxonaga, u yerdan mushtariyning qoʻliga yetib borguncha, televideniye, radio yoki internet

saytlari otni qamchilab qolishadi. Biroq bu jarayon koʻproq yangiliklar, tezkor xabarlariga yetkazishda roʻy beradi. Tahliliy, tanqidiy materiallar, surishtiruv, intervyu va subhatlar kabi uzoq vaqt dolzarbligini yoʻqotmaydigan, sodda qilib aytganda, eskirmaydigan maqolalarga kelganda bosma nashrlar uloqni ilib ketadi (agar chindan ham oʻqishga azriyidigan material boʻlsa).

Bu bir jihatdan jamiyat foydasiga xizmat qilishi ham mumkin. Sababi, har ikki turdagi tahririya auditoriyani oʻz tomoniga ogʻdirishga harakat qilar ekan, imkon qadar sifatli mahsulot (axborot nazarda tutilmoqda) ishlab chiqarishga urinadilar.

Hozir boshqa davlatlarda ham, bizda ham bosma nashrlarning qisman yoki toʻlaligi onlayn platformaga oʻtishi kuzatilyapti. Bunda avvalgidek boʻyoq, qogʻoz kabi xomashyolar uchun mablagʻ sarflashga toʻgʻri kelmaydi. Xomashyoga sarflanadigan pulni tejab qolish bilan birga, onlayn reklamalar berish orqali qoʻshimcha daromad topish ham mumkin. Bundan tashqari, jurnalistlar ijtimoiy tarmoq yordamida oʻz oʻquvchilari bilan bevosita aloqaga kirishib, ularni qaysi turdagi axborot qiziqtirishini ham bilib olish imkoniyatiga ega boʻladi. Shuningdek, ayrim hollarda muallif materialiga qoldirilgan izoh va fikrlar jamoatchilik eʼtiborini tortib, muhokamaga sabab boʻladi, uni qiziqarli, yangi bir mavzuni yoritishga ilhomlantiradi.

Qulay boʻlishiga qaramay, internet nashrlarini ham xavfsiz, kamchiliklardan xoli deb boʻlmaydi. Masalan, monitor yoki telefon ekraniga uzoq vaqt tikilib turish noqulay boʻlgani uchun mavzu qanchalik katta va dolzarb boʻlmasin kichik hajmdagi matlar bilan kifoyalanishga toʻgʻri keladi. Koʻp hollarda foydalanuvchilar yirik matnlardan oʻzlarini olib qochishadi. Ovozli yoki videoroliklardan iborat axborotlarni esa hajmi katta boʻlgani sabab yuklab olishga vaqt ketkazmaslik yoki trafikni tejab qolishga urinish oqibatida oʻtkazib yuboradilar. Xohlagan taqdirida ham chekka hududlardagi sifatli internet bunga xalal berishi mumkin.

Bundan tashqari, ularda berib boriladigan axborotning sifati, ishonchlik darajasi har doim ham kafolatlanmaydi.

Internet nashrlari oʻrta ham doimiy raqobat boʻlib, ularda auditoriyaning ishonchini qozonish uchun axborotni birinchi boʻlib yetkazish, tezkorlikka intilish yuqori. Bu esa baʼzida berilayotgan axborotning toʻgʻriligini tekshirmay turib ommaga eʼlon qilinishi yoki shoshmashoharlik oqibatida maʼlumotning notoʻgʻri tahrir qilinishiga olib keladi. Internet nashrlarida bosma nashrlardan farqli oʻlaroq, jurnalistik materiallarni sahifalarga toʻgʻridan toʻgʻri joylash imkoniyatining mavjudligi orfoqrafik xatolarning oʻtib ketishi ehtimolini oshiradi. Toʻgʻri, material nuqsonli boʻlsa, uni olib tashlash yoki tuzatish kiritsa boʻladi. Biroq tahririya buni payqab, toʻgʻrilaganicha kech boʻlishi mumkin. Axborotning olib tashlanishi yoki oʻzgartirib qayta joylanishi esa auditoriyaning ularga boʻlgan ishonchiga putur yetkazadi.

Xavfsizlik haqida gap ketganda koʻproq axborot xurujlari ham esdan chiqarilmaslik kerak. Ehtimol, hozircha bizda bu darajadagi xavf yoʻqdir. Lekin qachondir boʻlishiga tayyor turishimiz kerak.

2017-yilning iyunida arab mamlakatlari oʻrtasida janjal chiqdi. Shu yili 24-mayda Qatar davlat axborot agentligi (QNA) saytiga buzib kirib, feyk xabar eʼlon qilindi. Unda goʻyoki davlat rahbari shayx Tamim bin Hamad Al Tanii rasmiy murojaat bilan chiqib, Eronni "mintaqadagi barqarorlik asosi" deya taʼriflagani, Arab davlatlari ittifoqidagi ayrim davlatlarning Tehronga qarshi olib borayotgan siyosatini tanqid qilgani bayon qilindi. Bu xabardan bir necha daqiqa oʻtib QNA direktori agentlik saytiga buzib kirilgani, xabarning haqiqiy emasligi haqida bayonot bergan. Qatar tashqi ishlar vazirligi ham mazkur vaziyat boʻyicha rasmiy murojaat bilan chiqadi. Oqibatda Saudiya Arabistoni, BAA, Bahrayn va Misr Qatarni terrorizmni qoʻllab-quvvatlashda va ularning ichki ishlariga aralashayotganlikda ayblab, u bilan diplomatik munosabatlarni uzganliklarini eʼlon qilishadi. Bu janjal ortidan esa iqtisodiy sanksiya va transport blokadasi kabi muammolarga olib kelgan kelishmovchiliklar kelib chiqdi.

Yuqoridagi kabi holatlarga yana koʻplab misol keltirish mumkin. Bordi-yu, serverda nosozlik roʻy bera yoki sayt butunlay bloklab qoʻyilsa, sizga kelayotgan axborot oqimi oʻz-oʻzidan toʻxtaydi. Yaʼni doimo sifatli va ishonchli axborot olishingizga hech kim kafolat bera olmaydi.

Bosma nashrlarda internetdagi imkoniyat, tezkorlik yoʻq. Shunday boʻlsa-da, ulardagi

matni oʻzgartirish yoki boshqasi bilan almashtirib qoʻyish imkonsiz. Shuningdek, sizni qiziqtirgan yoki kerakli sahifalarni yigʻib borishingiz mumkin. Ular sizga kelgusida kerakli maʼlumotlar zaxirasi boʻlib xizmat qiladi. Elektron shaklni ham saqlab olsa boʻladi. Biroq ularning qurilmangiz xotirasidan oʻchib ketmasligiga kafolat berib boʻlmaydi.

Bizdagi gazetalar haqida odamlar nima deb oʻylashi maʼlum. Faqatgina "navbatchi gap-soʻzlar"dan iborat, balandparvoz sarlavhali maqolalarni kimgir berilib oʻqishiga ishonish qiyin.

Ehtimol ularning (hammasi ham emas) aynan shunday materiallar bilan toʻlib-toshgani oʻquvchilarni gazetadan uzoqlashtirayotgandir. Agar matbuot nashrlari avvalgi mavqeyini qayta tiklamoqchi boʻlsa, birinchi galda moliyaviy jihatdan mustaqil boʻlishi, mavzuga xolis yondashishi talab etiladi. Shu yoʻl bilan ular oʻz sahifalarini mazmunli, yuqori saviyali materiallar bilan boyitib, auditoriyani qaytarishi mumkin. Qay-sidir tashkilot muassisligidagi nashrlarning faqat qarsakbozlik bilan ovora boʻlishini hisobga olsak, ulardan buni kutish qiyin.

Toʻgʻri, majburiy obuna bekor boʻlgandan beri hamma oʻz aravasini oʻzi tortyapti. Lekin odamlarda negativ xulosa shakllanib boʻlgan. Endi uni oʻzgartirish ancha mushkul ish. Chindan ham mazmunli maqolalar chop etadigan nashrlar yoʻq emas. Afsuski, ular ana shu negativ sohasida qolib ketishyapti.

Agar bosma nashrlar oʻzlarining bugungi tang ahvoriga kelib qolishida internet yoki majburiy obunaning bekor qilinishini asosiy sabab deb bilishda davom etishsa, bu katta xato boʻladi. Chindan ham shunday

boʻlganida bu shu paytgacha oʻz kunini oʻzi koʻrib kelgan xususiy gazetalar ham birdek taʼsir qilingan boʻladi.

Shunga qaramay, kelajakda gazeta va jurnallar butkul yoʻqolib ketadi, degan fikrdan yiroqman. Ehtimol, kelgusida ular saralanib, eng sifatliarigina yashab qolar. Aslida, ularning taqdiri uchun OAV vakillari birdek qaygʻurishi kerak edi. Afsuski, bunday boʻlmayapti. Hozir eng oldi qatorlarda yurgan jurnalist, blogerlar orasida oʻsha "Yura davridan qolgan" gazetalar ichida katta boʻlganlari ham bor.

Aravani har yoqqa tortayotganlar ichida jurnalistika vakillari ham borligi achinarli holat. Internet nashrlari, televideniye, radio, jurnal, gazeta — bular hammasi yaxlit jurnalistikani tashkil qiladi. Biri oqsaganda boshqalari chapak chalib turishi oʻzi oʻtirgan shoxni kesish bilan barobar.

Chunki bosma nashrlar deyarli barcha OAV turi uchun hamisha kadrlar zaxirasi boʻlib kelgan. Dastlabki kurslarda talabalarni bejizga gazeta yoki jurnalda amaliyot oʻtashga yuborishmaydi. Ularda savodi mustahkamlanadi, matn toʻgʻri tahrir qilish, jumlani sodda va ravon tuzishni oʻrganadi. Birgina harf yoki belgining notoʻgʻri ishlatilishi qanday oqibatlariga olib kelishini oʻz koʻzi bilan koʻradi, masʼuliyatni his qiladigan boʻladi, suygini qotadi. Qolip jumlar, navbatchi soʻzlardan iborat maqolalarni koʻrganda esa, hech boʻlmaganda, qanday yozmaslik kerakligini oʻrganadi.

U yerda tarbiyalangan kadr boshqa turdagi OAVda bimalol nonini topib ketishiga shubham yoʻq. Agar gazeta yoʻq boʻlsa, biz faqat qogʻozlarni emas, ana shunday maktablarni ham boy beramiz.

Ziyodbek ISMOILOV

Tarix

- Buddaviylik dini vujudga kelgan asrda ...
  - Yunonistonga Eron bosqini xavfi kuchayib ketdi.
  - Fors podshohligi Aleksandr Makedonskiy tomonidan bosib olindi.
  - Xitoy tarixida "kurashayotgan podshohliklar" davri boshlandi.
  - Tarkviniiy tomonidan saylab qo'yilgan hukmdor o'ldirildi.
- Hozirgi Qozog'istonning janubiy viloyatlari qaysi qadimiy davlat tarkibiga kirgan?
  - Yunon-Baqriya davlati
  - Kushon davlati
  - Dovon davlati
  - Qang' davlati
- a) Sparta va b) Isroil davlatlariga qachon asos solingan?
  - mil. avv. a) XI va b) XII asrlarda
  - mil. avv. a) XII va b) X asrlarda
  - mil. avv. a) XII va b) XI asrlarda
  - mil. avv. a) XI va b) X asrlarda
- Arab xalifaligida Bosh qo'mondon qanday atalgan?
  - hojibi buzruk
  - amir ul-umaro
  - amir ul-kubro
  - amir ul-vuzaro
- Hoshim ibn Hakim taxminan qachon tug'ilgan?
  - 719-yilda
  - 721-yilda
  - 717-yilda
  - 723-yilda
- Abu Rayhon Beruniy qaysi shaharda ta'lim olgan?
  - Kat shahrida
  - Buxoro shahrida
  - Bag'dod shahrida
  - Urganch shahrida
- Anglo-sakslar qachon Daniya qiroliga qarshi isyon ko'tarishgan?
  - X asr 80-yillarida
  - XI asr 20-yillarida
  - XI asr 40-yillarida
  - XI asr 70-yillarida
- Arab musiqachisi Ziryab yashagan asrda ...
  - "Ziroatchilik qonunlari" yaratilgan.
  - kirill alifbosi yaratilgan.
  - Yevropada ilk bora aholini ro'yxatga olish tadbiri o'tkazilgan.
  - G'aznaviylar Hindistonga 17 bora hujum uyushtirishgan.
- Qirol Amvrosiy Avrelian qaysi xalqlarni birlashtirib bosqinchilarga qarshi kurash olib borgan?
  - pikt
  - britt
  - angl
  - yut
- O'rta asrlarga oid quyidagi me'moriy inshootlardan qaysi biri Samarqand shahrida joylashgan?
  - Nodir devonbegi madrasasi
  - Ko'kaldosh madrasasi
  - Xoja Abdulg'afur madrasasi
  - Abdulazizxon madrasasi
- V.A.Motsart tomonidan "Figaroning uylanishi" asariga musiqa bastalangan yilda ...
  - Troitskdan Toshkentga 27 773 so'mlik rus va chet el mollari keltirilgan.
  - toshkentlik savdogarlar B.Ismoilov va Azizxo'jalar Irbit yarmarkasiga borishgan.
  - 24 kishidan iborat Toshkent savdo karvoni Semipalatinsk shahriga kelgani hujjatlarda qayd etilgan.
  - Rahmatilla karvonboshi boshchiligidagi bir guruh toshkentlik savdogarlar doimo Petropavlovskka qatnab turgan.
- Angliyada birinchi parlament islohoti o'tkazilgan yili Qo'qon xonligi tarixida yuz bergan voqeani aniqlang.
  - Buxoro amiri Nasrullo tomonidan Qo'qon xoni Muhammad Alixon qatl etildi.
  - Toshkentdan chaqirilgan qo'shin yordamida "Qipchoqlar qirg'ini" uyushtirildi.
  - Pekinda Xitoy-Qo'qon shartnomasi imzolandi.
  - Xitoy hukumati Qo'qonning Sharqiy Turkistonda yuritadigan savdo ishlarini taqiqladi.
- AQShda ozodlikka erishgan qullarni tarixiy vatani — Afrikaga qaytarish harakati boshlangan yilda mustaqillikka erishgan davlatni aniqlang.
  - Meksika
  - Argentina
  - Chili
  - Paragvay
- Buyuk davlatlarning zaiflashib borayotgan qaysi imperiya qaram o'lkalariga ega bo'lib olish uchun olib borgan o'zaro kurashlari tarixga "Sharq masalasi" degan nom bilan kirgan?
  - Eron safforiylari imperiyasining
  - Usmonli turklar imperiyasining
  - Boburiylar imperiyasining
  - Xitoy imperiyasining
- M.Ogahiy o'zbek tilidan tashqari qaysi tillarni puxta bilgan?
  - arab, fors va turk
  - fors, arab va rus
  - fors, tojik va pushtun
  - fors, turk va hind
- Turkiston gubernatorligi sud tizimida sud tergovchisi lavozimi joriy qilingan yilni aniqlang.
  - 1867-yilda
  - 1881-yilda
  - 1886-yilda
  - 1898-yilda
- 1917-yilda ish boshlagan Musulmonlar Markaziy Sho'rosining ilk yig'ilishida qancha deputat qatnashgan?
  - 200 nafar
  - 250 nafar
  - 300 nafar
  - 350 nafar
- XIX asr oxirlarida quyidagi qaysi hudud qul savdosiga qarshi kurash bahonasida bosib olingan?
  - Kongo
  - Marokash
  - Zanzibar
  - G'arbiy Sudan
- XIX asr oxirida Yaponiyada birinchi galda sanoatning qaysi sohasi tez rivojlandi?
  - harbiy sanoat
  - metallurgiya sanoati
  - tog'-kon sanoati
  - to'qimachilik sanoati
- Bolsheviklar tomonidan "Sho'royi Ulamo" va "Sho'royi Islomiy" tashkilotlari qachon tugatilgan?
  - 1918-yil fevral oyida
  - 1918-yil mart oyida
  - 1918-yil may oyida
  - 1918-yil iyul oyida
- Milliy ozodlik harakati yetakchilaridan biri Mulla Abdulqahhor kuchlari qaysi hududlarda qizil askarlarga qarshi kurash olib borishgan?
  - Buxoro;
  - Kitob;
  - Nurota;
  - Hisor;
  - Karmana.
  - 1, 3, 5
  - 1, 2, 4
  - 3, 4, 5
  - 2, 3, 5
- Iosif Stalin vafot etgach, SSSR Ministrlar Sovetining raisi lavozimiga tayinlangan shaxsni aniqlang.
  - Nikita Xrushchev
  - Mixail Suslov
  - Aleksey Gorbunov
  - Georgiy Malenkov
- Eron shohligiga ingliz va sovet qo'shinlari:
  - kiritilgan va b) olib chiqib ketilgan yillarni belgilang.
  - a) 1939, b) 1945
  - a) 1940, b) 1946
  - a) 1941, b) 1946
  - a) 1942, b) 1947
- Mustamlakachilik davrida ikkiga bo'linib ketgan qaysi Afrika mamlakati XX asrning 60-yillarida mustaqillikka erishgach birlashtirildi?
  - Somali
  - Kongo
  - Nigeriya
  - Gvineya
- Sharl de Gol Fransiya prezidentligiga saylangan yili Meksika ...
  - jahon bozorida neft narxining tushib ketishi oqibatida iqtisodiy inqirozga uchradi.
  - hukumati mamlakatni modernizatsiyalashga harakat qildi. Bunda u ilgari ilg'or mamlakatlarda sinovdan o'tgan islohotchilik tizimlariga tayandi.
  - AQSh bilan iqtisodiy va harbiy sohada hamkorlik qilish to'g'risida bitim imzoladi.
  - sanoat mahsulotlarining umumiy hajmi bo'yicha Lotin Amerikasida birinchi o'ringa chiqdi.
- "Qatag'on qurbonlari xotirasi" muzeyi qurilib foydalanishga topshirilgan yil Respublikamizda qanday yil deb e'lon qilingan?
  - "Sog'lom avlod yili"
  - "Onalar va bolalar yili"
  - "Obod mahalla yili"
  - "Qariyalarni qadrlash yili"
- Respublikamizda a) "O'zbekistonda arxeologik tadqiqotlar" yillik to'plamlari nashr etila boshlangan va b) "O'zbekiston arxeologiyasi" ilmiy jurnali chop etila boshlangan yillarni aniqlang.
  - a) 2000-yil, b) 2008-yil
  - a) 2001-yil, b) 2009-yil
  - a) 2002-yil, b) 2010-yil
  - a) 2003-yil, b) 2011-yil
- "Pahlavon" nomli sport majmuasi qaysi shaharda joylashgan?
  - Toshkent shahrida
  - Namangan shahrida
  - Termiz shahrida
  - Navoiy shahrida
- Yevropa Ittifoqidan chiqish masalasida umumxalq referendumini o'tkazilganidan so'ng Buyuk Britaniya bosh vaziri qaysi shaharda bo'lib o'tgan YI rahbarlari yig'ilishida ilk bor ishtirok etmadi?
  - Bratislava shahrida
  - Buxarest shahrida
  - Budapesht shahrida
  - Belgrad shahrida
- 2015-yili yadroviy dastur yuzasidan Eron bilan kelishuv bitimini imzolagan olti davlatni ko'rsating.
  - 1) AQSh; 2) Rossiya; 3) Italiya; 4) Hindiston; 5) Fransiya; 6) Germaniya; 7) Kanada; 8) Buyuk Britaniya; 9) Xitoy.
  - 1, 2, 3, 6, 7, 8
  - 1, 2, 5, 6, 8, 9
  - 1, 4, 5, 6, 7, 9
  - 1, 2, 4, 6, 8, 9

Uslubni dars konspektiga yozib bo'lmaydi, u dars jarayonida paydo bo'ladi.

Tajriba, taklif, xulosa

Klaviaturada 10 ta barmoq bilan ishlashni bilasizmi?

Word dasturida bir bet matn yozish uchun 20 daqiqadan kam vaqt sarflasangiz, matn terish tezligingiz menikidan yaxshiroq ekan. Umuman olganda, matn terish tezligi harf/daqiqqa tarzida aniqlanadi. Shrift turi Times New Roman, o'lchami esa 12 bo'lganda Word dasturining bir betini matn bilan to'ldirish uchun klaviatura klavishlarini kamida 3700 marta bosish kerak bo'ladi.

Chunki bir betga probellar bilan qo'shib hisoblaganda 3700 atrofiida belgi sig'adi. Ko'pchilik foydalanuvchilar, hatto informatika o'qituvchilari ham buning uchun 1 soatgacha vaqt sarflashadi. O'rtacha 35-40 daqiqqa vaqt sarflanadi, deb hisoblasak, 3700 ta harfni terish uchun (3700/40=92) bir daqiqada 92 ta harfni klaviaturadan qidirib topish va bosish kerakligi ma'lum bo'ladi. Nega bu darajada sekin, deysizmi? Chunki biz, birinchidan, klaviaturadagi harflarning joylashuvini yoddan bilmaymiz. Ikkinchidan, ikkita ko'rsatkich barmog'imiz bilan matn teramiz. Tasavvur qiling, bir daqiqada 380 ta harfni terish malakasiga ega bo'lsak, bir bet matn yozish uchun bizga atigi 9 daqiqqa vaqt kerak bo'ladi, xolos. Bunday tezlikka erishish uchun esa maxsus klaviatura trenajorlarida mashq qilish va "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini o'zlashtirish zarur. Bunday usul esa XIX asrda AQShda Frank Edgar Makgurrin tomonidan yaratilgan (maqolaning epigrafiga e'tibor qiling). 1888-yili yaratilganiga qaramasdan, negadir faqat bir nechta g'arb mamlakatlari bu usulni ta'lim tizimiga kiritgan, xolos. Ma'lumotlarga qaraganda, AQShda ham bu usul ta'lim tizimiga kiritilgan va o'rtta maktabni bitirgan deyarli har bir o'quvchi "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini o'zlashtiradi. Ya'ni o'rtta maktabni tugatgan AQSh fuqarolarining 95 foizi klaviaturaga qaramasdan daqiqasiga kamida 300 ta harf tera olish malakasiga ega. Bun-

day malakaga ega bo'lgan birgina kasbdoshimmi bilaman, xolos. U ko'zlarini yumgan holda 380 harf/daqiqqa tezlikda bitta ham xato qilmadan eshitayotgan so'zlari yoki shu tezlikda ko'rayotgan matnini o'nta barmog'ini ishlatib yoza oladi (kirill, lotin va raqamli klaviaturada). Matn terish tezligimizni solishtirsak, "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini o'zlashtirgan odam oldida biz toshbaqamiz. Men ham shu malakaga ega bo'lish niyatida bir nechta klaviatura trenajorlarini ko'rib chiqdim va o'z qarashlarim hamda malakali informatika o'qituvchilari, shu qatori internet foydalanuvchilari maslahatlariga ko'ra o'rganish uchun eng yaxshi trenajorlardan biri bo'lgan Vladimir Shaxidjanyan va uning jamoasi tomonidan yaratilgan "Solo na klaviature" dasturida mashq qilishga kirishdim. Mashq-qlar soni 100 ta. Bir nechta marta qaysidir sabablarga ko'ra, 38-, 45-, 52-mashqlarda shug'ullanishni to'xtatishga majbur bo'ldim. Ma'lum vaqt o'tgandan keyin kelgan joyimdan mashqlarni davom ettirishning esa imkoni bo'lmadi. Chunki ko'nikmalar esimdani chiqqandi. Bu esa hammasini yana boshidan boshlash kerak degani edi. Shunday paytlari maktabda egallagan bilimlarim xotiramda qanchalar chuqur o'rnatilgan haqida o'ylar ekanman, nega endi bizning maktablarimizda "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usuli ta'lim tizimiga kiritilmagan, degan savol tinchlik bermadi.

2019-2020-o'quv yilining sentabr oyidan boshlab "Matn terish tezligini oshirish" to'garagini ochdim. To'garakda 12 o'quvchil bor. 2019-yil sentabridan 2020-yil yanvar oyigacha 1 o'quvchi 100 ta mashqni tugatib, 120 harf/daqiqqa tezlikda matn terishni boshladi. 4 oy uchun bu juda yaxshi natija. 2020-yil mart oyiga kelib to'garakdagi o'quvchilarning hammasi "Solo na klaviature" dasturining barcha 100 ta mashqini tugatib, 120 harf/daqiqqa tezlikda yozishni va tezlikni yanada oshirish uchun har bir o'quvchi bittadan badiiy adabiyotni Word dasturida yozishni boshladi. Bu tarzda mashq qilinsa, 2020-2021-o'quv yilining yarmiga borib, o'quvchilar 220-260 harf/daqiqqa tezlikka erishadi, degan umiddaman. Bu esa jahon standartlari bo'yicha ham yaxshi tezlik hisoblanadi. Yana bir qulayligi, "Solo na klaviature" dasturida o'quvchilar shu qadar berilib ishlashadiki, to'garak o'tish jarayonida o'qituvchi deyarli ishtirok etmaydi. Eng asosiysi, ko'p dars qoldirayotgan o'quvchilardan birini to'garak mashg'ulotlariga jalb qilganimgan keyin u darslarga ham yaxshi qatnasha boshladi va faolligi oshdi.

Bu jarayon, albatta, o'qituvchidan ham, o'quvchidan ham kam mehnat talab qilmaydi. Chunki "Solo na klaviature" dasturida rus, ingliz tillarida matn terish tezligini oshirish uchun 100 ta mashq bor, xolos. Shuning uchun lotin alifbosiga asoslangan o'zbek alifbosida qaramasdan yozishni o'rganish uchun "Solo na klaviature" dasturida ingliz tilidagi 100 ta mashqda shug'ullanish kerak (Buning uchun informatika o'qituvchisi ingliz tili o'qituvchisi bilan hamkorlikda ish olib borishi kerak bo'ladi. Bunday hamkorlik foydadan xoli bo'lmaydi, albatta. Chunki mashq jarayonida ham informatika o'qituvchisining, ham o'quvchilarning ingliz tilidan bilimlari oshadi).

Lekin shunday bir muammo borki, davlat tomonidan

– Ko'zoynaksiz ko'ra olmaydigan holatingizda yozuv mashinkasida bu qadar ko'p yozishga qiy-nalmaysizmi?

– Oldin qiyinalardim, hozir "Qaramasdan terish" usulidan foydalanaman.

Artur Konan Doylning "Sherlok Xolmsning sarguzashtlari" asaridan.

pul to'lanmaydigan to'garak mashg'ulotlarini o'tkazishni hamma o'qituvchi ham xohlamaydi va albatta u bunga majbur ham emas. Shunday ekan, "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini dars soatlari sifatida yoki davlat tomonidan pul to'lanadigan maktab ixtiyorida to'garak sifatida ta'lim tizimiga kiritish kerak, deb o'ylayman. Bu jadal rivojlanayotgan axborot texnologiyalari asrida suv va havodek zarurdir. Albatta, bu keng miqyosdagi mehnat va katta mablag' talab qiladi. Buning uchun, birinchidan, "Solo na klaviature" dasturining yaratuvchilari Vladimir Shaxidjanyan va respublikamizning filologiya fanlari bo'yicha professorlari hamkorligida lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini o'rganish uchun 100 ta mashq tayyorlash, 6-sinfdan boshlab "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini to'garak mashg'ulotlari sifatida kiritish va sinov tariqasida qaysidir maktabda darslarni o'tkazish zarur. Shunday kunlar kelib hamkorlik va sinovlar natija bergan taqdirda, "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini ta'lim tizimiga kiritish kerak. Shunda o'quvchilar 6-sinfda o'zbek tilida qaramasdan terishni o'rganishsa, 7-sinfga o'tib "Solo na klaviature" dasturida mavjud bo'lgan ingliz tilidagi 100 ta mashqni o'rganishsa, maktabni tugatgunga qadar bir nechta badiiy kitobni Word dasturida yozishsa (bu o'quvchilarni badiiy adabiyotga jalb qilishda ham qo'l keladi), 320-380 harf/daqiqqa tezlikka erishishlari mumkin. Shunda o'quvchilarimizning ax-

borot texnologiyalari oldida o'zini qanday tutishi va malakasiga ishonchini tasavvur qilyapsizmi?!

Butun respublika bo'yicha bunday dars soatlari va to'garaklarga haq to'lash juda katta mablag' talab qiladi, albatta. "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini o'rgatish bunga arziydimi, deb o'ylashingiz mumkin. Menimcha, arziydi! Respublikamizda 2019-yili 287 000 bitiruvchi o'rtta maktabni tamomladi. Ulardan 87 ming nafar talabaga aylanib, 60 mingi turli tashkilotlarning ishchilariga aylanadi, deb tasavvur qilsak, ular kamida 30 yil ish faoliyatini olib boradi. Agar shu ishchilardan bittasi o'rtacha har 2 kunda bir vaqat yozishi va buning uchun 40 daqiqqa emas, 9 daqiqqa vaqt sarflashi inobatga olinsa, bir ishchi 2 kunda davlat budgetidan pul to'lanayotgan 31 daqiqqa, 1 oyda 6 soat, bir yilda 3 kun, butun faoliyati davomida 3 oylik mehnat davrini matn terishga emas, zarur bo'lgan boshqa bir ishga sarflaydi. 60 ming ishchidan 1 yilda, davlat budgetidan haq to'lanadigan 493 yilni va, eng muhimi, fuqarolarimizning shuncha vaqtini tejashimiz mumkin. Ular esa umrlarining bu vaqtini boshqa foydali ishlarga sarflashadi. Demak, "Qaramasdan o'n barmoqlab terish" usulini ta'lim tizimiga kiritish, sarflangan mablag' va mehnatga arziydi, de-yishimizdan ko'ra bu ishni allaqachon qilish kerak edi, deganimiz to'g'riroq menimcha!

Behzod HASANOV,
Pitnak shahridagi
6-maktab o'qituvchisi

O'qituvchi minbari

Dars faqat o'yindan iborat emas

Bugun zamonaviy ta'lim jarayoni o'qituvchilardan ko'proq izlanishni, interaktiv metodlar va didaktik o'yinlardan unumli foydalanishni talab etadi. Didaktik o'yinlar vositasida o'tilayotgan mavzular o'quvchi ongiga tezroq kirib borib, adaptatsiya hosil qilishlariga ham ko'mak beradi.

Yangi dars boshlanishida yoki o'tgan darsni mustahkamlash payti didaktik o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning darsga qiziqishlarini oshirish mumkin. O'yin vositasida muomala madaniyati

ham shakllanadi. Ammo didaktik o'yinlardan mohirona, o'z o'mida va izchil foydalanisak, natijaga erishamiz.

Ba'zi darslarni kuzatganimga o'qituvchilar mashg'ulotni qiziqarli o'tkazaman

deb, butun bir dars jarayonini o'yinlarga to'ldirib tashlashlariga guvoh bo'laman. O'yinlar o'z o'rnida emas, tanlanmasdan, pala-partish qo'llaniladi. Eng yomoni, o'tiladigan mavzuni yoritib berish e'tibordan chetda qoladi. Didaktik o'yinlarni bu tarzda qo'llash hech qanday samara bermaydi, aksincha, vaqtimiz va harakatimizni behuda sarflagan bo'lamiz.

O'yinlar o'rtasidagi izchillik o'quvchi va o'qituvchini shoshirib, chalg'itib

qo'ymasligi kerak. U darsning sifat-samaradorligini oshirishga xizmat qilishi lozim. Ya'ni, birinchi o'yin ikkinchisiga, ikkinchisi uchinchisiga o'zaro aloqador va bog'liq bo'lib, dars mavzusini ochib bersa, kutgan natijamizga erishamiz.

Shu bois har bir no'an'anaviy darsni tashkil qilishdan oldin biz uchun yaratilgan metodik qo'llanmalarni, tajribali o'qituvchilarning ommalashgan dars ishlanmalarini yana bir bor kuzatib, o'rganib chiqishdan erinmasligimiz kerak.

Mahfuza RAJABOVA,
Denov tumanidagi 42-maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Bo'lg'usi pedagoglar ta'lim innovatorlari

Mamlakatimizdagi umumiy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar ta'lim tizimini tubdan qayta qurish uchun ham qulay shart-sharoit yaratdi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin ta'lim tizimi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi, ta'lim sohasida yangiliklar joriy qilish va islohotlar boshlandi, ular milliy ta'lim va yuridik ta'lim tizimining xalqaro hamjamiyatga bosqichma-bosqich kirib borishi va integratsiyalashuvini nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Muhojiratnomasida: "Ilm-fan yutuqlarining elektron platformasi, mahalliy va xorijiy ilmiy ishlanmalar bazasini shakllantirish lozim. Har bir oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot dargohi nufuzli chet el universitetlari va ilmiy markazlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi shart", deb ta'kidlandi.

Bunday vazifalarni amalga oshirishda kadrlar tizimini yaxshilash muhim shartdir. Bu esa, o'z navbatida, kadrlar tayyorlash tizimida yuqori sifatli ta'limni ta'minlash motivatsiyasining kamligi, ta'lim tizimining yangiliklarga moslashuvchanligi yetarli darajada emasligi va ta'lim tizimining bozor iqtisodiyoti va oshkora fuqarolik jamiyati ehtiyojlaridan orqada qolayotganini ko'rsatmoqda.

Har safar qandaydir tizim ma'nadan eskirgan mahsulot ishlab chiqara boshlarsa, yangi yo'nalishlarni qidirish muammasi yuzaga keladi. Fikrimizcha, bugungi

kunda yuridik ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash tizimi aynan shunday vaziyatga tushib qoldi. Yuzaga kelgan vaziyat salbiy hodisalarni bartaraf etishda tizimlilik, tuzilmaviy qayta qurishlar, ta'limning maqsad va mazmunini yangilash hamda o'qituvchilarni tayyorlash sifatini respublikamiz taraqqiyotining zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va g'oyaviy-mafkuraviy shart-sharoitlariga muvofiq ravishda, yuqori darajada rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribasiga tayangan holda takomillashtirish zarurligini taqozo etadi.

Innovatsiya muammosi pedagogika fanining rivojlanishi tarixi davomida dolzarb bo'lib kelgan. Hozirgi vaqtda jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi oliy pedagogik ta'lim muassasalariga, jumladan, yuridik ta'lim tizimini rivojlantirishda korrupsiyaga qarshi kurashishning innovatsion usullari va o'quv jarayoniga pedagogik innovatika g'oyalarni joriy qilish zaruratini taqozo etmoqda. Biroq bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy funksiyasi

— pedagogik innovatsion faoliyatining amaldagi tayyorgarlik darajasi bu talabga javob bermaydi. Tahlillar ko'rsatishicha, vujudga kelgan bu ziddiyat quyidagi nomutanosibliklar bilan ifodalanaadi:

— ta'lim tizimini rivojlantirishda korrupsiyaga qarshi kurashishga doir yangiliklarni ta'lim-tarbiya jarayonida muvaffaqiyatli qo'llash uchun ularning nazariy-didaktik asoslari ishlab chiqilmaganligi;

— ta'lim tizimini rivojlantirishda korrupsiyaga qarshi kurashish jarayoni ishtirokchilarining "subyekt-subyekt" munosabatlariga intilishi masalalari o'rganilmaganligi;

— zamonaviy o'qituvchining yuqori kasbiy-talimiy harakatchanligi, mutaxassislik fanlarining o'quv-metodik majmualarini yangilashning sustligi.

Oliy pedagogik ta'lim muassasalari talabalarini maktab innovatsion faoliyatini amalga oshirishga tayyorlash muammosi talabalarining kasbiy faoliyatini uzviy tizimiga kiradi. Biroq tayyorlashning boshqa tomonlari (g'oyaviy-nazariy, psixologik-pedagogik, metodik, ilmiy) bilan bir qatorda turmaydi, balki integrativ sifat ko'rsatkichi qayd etilgan jihatlarini ishlab turishini ta'minlovchi o'ziga xos komponent hisoblanadi. Bunday tayyorgarlikka umumta'lim maktablarini rivojlantirishning muayyan bosqichlari uchun zarur bo'lgan xususiy masalalar yechimi sifatida qaralmasligi

kerak. Talabalarining maktab innovatsion faoliyatiga tayyorgarligi bozor sharoitida yoshlarni hayotga va ijodiy mehnatga tayyorlashga yo'naltirilgan jamiyatning ijtimoiy buyurtmasining maktab tomonidan bajarilishini ta'minlaydi.

Ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish masalalari, talabalarining ijodkorlik qobiliyatini shakllantirishning muhim sharti bu — pedagogik faoliyatdir. Demak, yuridik ta'lim tizimining asosiy vazifasi ushbu faoliyatni tashkil etishning shakl, metod, usul, vosita va yo'nalishlarini belgilab beruvchi zarur axborotlar bilan ta'minlash hisoblanadi.

Ta'lim tizimida talabalarining ilmiy-texnikaviy va ijodkorlik qobiliyatlarini o'stirish — har qanday tur, bosqich yoki darajadagi ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. O'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash yo'llari va vositalarini bilishgina ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, yangi texnika, mehnat qurollari va yangi texnologiyalar yaratish imkonini beradi. Keng ko'lamli va mustahkam bilim, ko'nikma, malaka, qiziquvchanlik, tashabbuskorlik, muammolarni mustaqil hal etishda aniq maqsadga intilish va shaxsiy faoliyatga nisbatan talabchanlik talaba-yoshlar ijodkorlik qobiliyatlarini shakllanishining zaminidir.

N.MUSTAFOYEVA,
Toshkent davlat
yuridik universiteti
katta o'qituvchisi

Taklif

Ta'lim-tarbiya kodeksi ishlab chiqilsa...

Inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning o'рни beqiyos. Ular bir-birini to'ldirib turadi. Biri ikkinchisiz hech qanday qiymatga ega emas. Masalan, qanchalik bilimli bo'lmang, odob-axloqingizda kemtiklik bo'lsa, jamiyatda o'rningizni topolmaysiz. Yoki aksincha...

Yaxshi xulq insonga ziynat beradigan libos bo'lsa, hayo uning bezagidir. Kishi tarbiyasining, odob-axloqining asosi oilada qo'yiladi. Eng avvalo, ota-onalari va oilaning boshqa a'zolari bolada insoniy fazilatlar, yaxshi xulq-atvor kamol topishi uchun harakat qilmog'i lozim. Bunda shaxsiy namuna bo'lish va bolaga ko'rsatilayotgan mehribonlik-g'amxo'rlikning alohida o'rnini bor.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti ham, o'z navbatida, bola tarbiyasidagi muhim bo'g'in hisoblanadi. Jamoaga ko'nikish, do'stlashishning ilk kurtaklari shu yerda ko'rinish boshlaydi.

So'ngra o'g'il-qizlar ta'lim-tarbiyasidagi eng muhim jarayon — maktab davri boshlanadi. Shu o'n bir yil farzandingizning ham, qaysidir ma'noda sizning ham ertangizni belgilab beradi. Bolada fazilat ham, xislat ham, va afsuski, yomon odatlar ham shu davrda ildiz otadi. U muassasada o'z oilasining ko'zgusi bo'ladi. Ha,

sizning ko'zgingiz.

Agar ota-ona farzandining yetuk inson, yaxshi mutaxassis bo'lishini istasa, shu davrda, ayniqsa, e'tiborli bo'lishi shart. Bolaning fan o'qituvchilari, sinf rahbarlari bilan muntazam aloqa o'rnatilsa, do'sti kim, dushmani kim — ota-ona shundan xabardor bo'lib tursa, vaziyat bir tekis kechadi. Turli yosh davrlarida boladagi o'zgarishlar kuzatib turilsa, zarur paytda rag'bat, o'rni kelganda tanbeh berilsa, foydadan xoli bo'lmaydi. Doimiy e'tibor va g'amxo'rlik, hamfikirlik, hayotiy nasihat va maslahatlar hamda shaxsiy namuna bolaga kuch, ishonch bag'ishlaydi. Bolaning xohish-istaklari ijobati va moddiy ta'minot me'yoridan oshmasligi esa juda muhim. Shuningdek, uning oqni qoradan, yaxshini yomondan, halolni haromdan ajrata olishida ham shu davrda oiladagi, maktabdagi ta'lim-tarbiya katta rol o'ynashini unutmashimiz lozim.

Ma'lumki, oilada tarbiya oilaviy qadriyatlar, milliy an'analari asosiga quriladi. Bunda yillar, asrlar davomida shakllangan axloq kodeksiga tayanish mumkin. Shu o'rinda maktab, umuman, ta'lim tizimiga aloqador me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'g'risida mulohaza yuritib, bir asosli taklifni o'rtaga tashlasha.

Ta'lim sohasidagi amaldagi qonunlar ijrosi holatini tahlil qilib, quyidagi takliflarni joriy etish zarur deb hisoblaymiz.

Jumladan, shu paytgacha ta'lim sohasida amaldagi qonun hujjatlarini kodifikatsiya qilinmagan. Sohaga tegish-

li normativ-huquqiy hujjatlar tarqoq holda — O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, Oila, Mehnat, Fuqarolik, Ma'muriy, Fuqarolik protsessual va boshqa kodekslarda o'z aksini topgan bo'lib, ijrosi sust amalga oshirib kelingan.

Yuzaga kelgan vaziyat ta'lim sohasidagi huquqiy hujjatlarini bir kodeksga jamlab, umumlashtirishni va ijro nazoratini kuchaytirishni talab etadi. Natijada ta'lim sohasi ishtirokchilarining vazifalari, majburiyatlari aniq belgilanib, ijrosi to'laqonli bajarilishiga erishiladi. Shu

bilan birga, o'quvchilarning ota-onalari bilan maktab o'rtasida huquqiy bog'lanish ta'minlanadi va bu tarbiyaviy ishlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Huquqiy normalarni kodifikatsiya(qonunlarni bir tizimga jamlash) qilish sohada tub buri-lishga olib kelishi bilan birga, ta'lim sohasida xizmat qilayotgan har bir xodimning mas'uliyatini, mavqeyini oshirishga xizmat qiladi.

Zafariddin TURDIYEV,
Umar MELIYEV,
A.Avloniy nomidagi
XTRFMXQTMOI
katta o'qituvchilari

Tarix saboqlari

Ivan Vasilyevich (chindan ham) kasbini o'zgartiradi

(Davomi. Boshi o'tgan sonlarda.)

13-yoshli Ivan tengqur do'stlari bilan bazm qilib turganda boshqa bir Shuyskiy — knyaz Andrey uning bir o'rtog'ini tutib kaltaklaydi. Shundan so'ng Ivan IV Andrey Shuyskiyni qamashga buyruq beradi, ammo qamoqqa borguncha Ivanning odamlari knyazni o'ldirib qo'yishadi. Kimnidir siylash yoki kimnidir qatlga buyurish Ivanning kayfiyati o'zgarishiga bog'liq edi.

Andrey Kurbskiyning yozishicha, yovuzlik, shafqsizlik bolaligidan Ivanning fitratida bor edi. Uning bolalikdagi eng sevimli o'yinlaridan biri — o'z ko'shkining yuqori qavati derazasidan hayvonlarni pastga tashlab, ularning qiynalib o'lishini kuzatib lazzatlanish bo'lgan. Yosh Ivan yovuz bo'lish bilan birga kuchli zehniyat sohibi ham edi. Ayniqsa, Injil va boshqa diniy adabiyotlarni muvaffiqiyat bilan o'qir, ulardan shohlikning ilohiyot bilan bog'liqligi xususida xulosalar chiqarishni xush ko'rardi, deb yozadi G.V.Vernadskiy.

“SALOM, SHOH”

1547-yil 16-yanvarda Kremning Uspenskiy soborida Ivan IV ga (16 yoshida) “Butun Rusiya sari” sifatida toj kiydirildi. Ungacha Kiyev Rusida ham, Moskva davlatida ham hukmdorga “ulug' knyaz” (“великий князь”) sifatida toj kiydirilardi. “Ivan III va Vasiliy III ga nisbatan ham ba'zan “sar” (“царь”) deyilgan, ammo birinchi marta rasman Ivan IV “sar” deb e'lon qilindi”, — deb yozadi G.V.Vernadskiy. Xo'sh, nega “ulug' knyaz” emas, “sar”?

Yuqorida zikr etilganidek, “Moskva — uchinchi Rim”, Konstantinopolning vorisi, degan mafkura Ivan III davrida ruhoniy Filofey tomonidan targ'ib etilgan. O'sha paytlarda Konstantinopolning slavyan tillaridagi boshqa bir nomi — “Sargrad”, Rum imperatori esa — “sar”, deb ham atalardi (Kiyev Rusi davriga oid manba — “Повесть временных лет”) asarida Rum (Vizantiya) imperatori — “sesar”, Konstantinopol — “Sesargrad”, deb atalgan (*Повесть временных лет. http://lib2.pushkinskiydom.ru/tabid-4869*).

Gap shundaki, eramizdan oldingi Rim respublikasining dastlabki hukmdori Gay Yuliy Sezar ismi undan keyingi hukmdorlar nomiga ham “Gay Yuliy Sezar” yoki “Sezar” shaklida qo'shib aytilgan va keyinchalik u “hukmdor”, “imperator” so'zlarining sinonimiga aylangan va shu ma'noda boshqa ovro'po tillariga ham o'tgan. M.F.Fasmer: “sar” so'zining manbasi “cēsar” — “imperator”, got tilidagi “kâisar” (“imperator”) orqali lotincha “caesar”ga borib taqaladi”, — deb yozadi (*Фасмер М.Ф. Этимологический словарь русского языка*).

Lotin tilida bu so'z “kaysar”ga yaqin talaffuz qilingan, shu bois sharh

tillari va ular orqali o'zbek tiliga ham “qaysar” shaklida o'tgan, aytaylik, “Rum imperatori”ga nisbatan musulmon o'lkalarda “Rum qaysari” deyilgan. “Temur tuzuklari”da ham Usmonli davlati — “Rum mamlakati”, Sulton (Yildirim) Boyazidga nisbatan esa — “Rum qaysari”, deyiladi (*Temur tuzuklari. Toshkent. 1991. 51-bet*). 1453-yili Konstantinopol fathidan keyin Sulton Mehmet ham Konstantinopol bosh ruhoniyi (patriarxati) tomonidan “Rum qaysari” deb atalgan.

Xullas, Ivan IV ga “sar” deb toj kiydirilishida Moskva G'arbiy Rim imperiyasi, undan keyin Sharqiy Rim imperiyasi (ya'ni, Rum — Vizantiya)ning vorisi, “uchinchi Rim”, degan da'vo bor edi. Bu an'ana Romanovlar sulolasi vakili Pyotr I gacha davom etdi. 1721-yili Pyotr I ning “царь, ulug' knyaz” unvoni “Butun Rossiya imperatori” unvoni bilan almashtirildi. Ammo keyingi davrlarda ham “царь”, “царизм”, “царская Россия” kabi atamalar iste'moldan chiqib ketmadi. O'tmishda bu atamalar o'zbek tiliga “chor”, “chorizm”, “Chor Rossiyasi” deb tarjima qilingan.

OQ PODSHO

Odatda, “царь” turkiy tillarga “shoh”, “podshoh” deb tarjima qilinadi. Yuqorida guvohi bo'ldikki, “царь” atamasiga yuklangan alohida, faqat rus voqeliligiga xos ma'no bor. Shu bois bu atama g'arb tillarida ko'pincha “sar”, “czar”, “le sar”, “der zar” shakllarida tarjimasiz beriladi. Shuningdek, rus tiliga: “shoh” so'zi — “max”, “xoqon” — “xakan”, — deb o'girilgani kabi o'zbek tilida ham “царь”ni “sar” deb yozish maqsadga muvofiq va, shu bois, biz ushbu maqolada “shoh” yoki “podshoh” emas, aynan “sar” deb qo'lashni ma'qul topdik. O'tmishda “царь”ning “chor” (چور) deyilishi arab yozuvi bilan bog'liq hodisa bo'lgan.

Ovro'osiyochilik (евразийство) siyosiy-falsafiy oqimi asoschisi, lingvist N.S.Trubetskoy Rossiya Kiyev Rusining emas, Oltin O'rdaning vorisi, degan g'oyani ilgari suradi (*Trubetskoy N.S. Наследие Чингизхана. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока*). N.S.Trubetskoyga ko'ra, Chingizxon o'z davlatini sharqdan g'arbga tomon kengaytirgan bo'lsa, Rossiya ayni shu hududlarda, aksincha, g'arbdan sharqqa qarab kengaydi. Albatta, bu qarashda imperiyachilik kayfiyati ufrubir turibdi. Ovro'osiyochilik oqimining yana bir yirik vakili G.V.Vernadskiy shunday yozadi: “Oltin O'rda dastlab Oq O'rda sifatida ma'lum edi. Oq O'rda xonining vorisi o'laroq Moskva hukmdori endi o'zining tatar va mo'g'ul vassallari uchun “Oq xon” yoki “Oq podsho”ga aylandi”. Oq rang turkiy xalqlarda g'arbni bildirar edi. Shu bois Turkiston yerlari Rossiya tomonidan bosib olingandan keyin ham Rossiya imperatorlari turk-

istonliklar tomonidan “oq podsho” deb atalgan.

ISLOHOTCHI IVAN

Ivan IV hukmronlik davrini ikki qism: yaxshi va yomon qismlarga bo'lish mumkin, deydi N.V.Ryazanovskiy (*Nicholas V.Riasanovskiy. Histoire de la Russie. Paris. 2005. 162-bet*). Toj kiydirish marosimidan keyin oradan ikki hafta o'tib (1547-yilning 3-fevrali, 16 yoshida), Ivan IV yosh va go'zal Anastasiya Romanovna (Zaxarina-Yureva)ga uylandi. Anastasiya sharo-fati bilan boyarlarni naslidan bo'lgan Zaxarin-Yurevlar ilk bor taxtga yaqinlashdi va oradan 66 yil o'tib (1613) Romanovlar sulolasi sifatida hukumat tepasiga keldi va uch asr davomida Rossiya imperiyasini boshqardi.

“Yosh sar o'zining go'zal va oqila rafiqasining ijobiy ta'siri ostida ziyoli va chuqur bilimga ega shaxslardan iborat kichik bir guruh bilan hamkorlik qildi. “Saylangan kengash” (“Избранная Рада”) deb ataluvchi bu guruhga: mitropolit (bosh ruhoniy) Makariy, ruhoniy Silvestr va kichik sud xodimi Aleksey Adashev kirar edi”, — deb yozadi N.V.Ryazanovskiy. Shu o'rinda mitropolit Makariy haqida ikki og'iz so'z: toj kiydirish marosimini boshqargan va Ivan IV ni “sar” deb e'lon qilgan, bolalikdan to umrining oxirigacha sarga yaqin qolgan, podshohning g'azabiga ham, quvg'inga ham uchratmagan yagona shaxs Makariy edi. Qolgan barcha sar bilan yaqin hamkorlik qilganlar, xususan, Silvestr va Adashev ham, Ivan IV hukmronlik davri ikkinchi pallasi — “yomon qismi”da albatta yo'g'azabga uchragan, yo quvg'in qilingan, yo qatl etilgan.

Ilgari barcha muhim qarorlar Boyarlardumasida muhokama qilingan bo'lsa, endi islohotlar, o'zgarishlar kichik guruh — “Saylangan kengash” (“Избранная Рада”)da muhokama etilardi. Hali mayda knyazliklar davri ta'siri o'tib ketmagan, markazlashgan davlat qurishga to'g'onoq bo'ladigan omillar ko'p edi. Shu bois Ivan IV dastlab “Saylangan kengash” bilan yeng shimarib asosiy qonunlar majmuasi — “Sudebnik”ni yangilashga kirishib ketdi. 1550-yili tuzilgan yuz bobdan iborat “Sudebnik” joylardagi mayda merosxo'r knyazlarning imtiyozlarini kamaytirar, markazlashgan davlat sud organlari huquqlarini oshirar edi. “Yangi tizim joylarda markaziy hukumat sud vakillarining poraxo'rlik, zulmkorlik bilan shug'ullanishining oldini olish maqsadida joylarda aholiga ham sudda ishtirok etuvchi o'z vakillarini saylash huquqini berdi”, — deb yozadi N.V.Ryazanovskiy. Ya'ni davlat sud vakili aholi tomonidan saylangan vakil ishtiroksiz sud qila olmas edi. Xullas, Ivan IV “Sudebnik”ni undan oldingi (1497) — birinchi “Sudebnik”ka nisbatan ancha progressiv edi.

Shu o'rinda bir ahamiyatli jihatga e'tibor qaratmoqchiman: Kiyev Rusi davrida Yaroslav Mudriy tomonidan jinoyat ish-lari va merosxo'rlik masalalarini tartib-ga soluvchi “Русская Правда” qonunlar

majmuasi yaratilgan (XI asr). 1497-yilgi Ivan III joriy etgan birinchi “Судебник”ka ham “Русская Правда” asos qilib olingan. Oradan yarim asr o'tib, 1550-yili Ivan IV mazkur “Судебник”ni yangilab, uni 100 bobga yetkazadi. Afsuski, Oltin O'rda yoki ko'pgina turkiy davlatlarda qonunchilikda bunday tadrijiylik yo'q edi.

QOSIM XONLIGI

Ivan IV harbiy sohada ham qator islohotlar o'tkazdi. O'sha paytlarda Qozon va Qirim tatarlari Moskva davlatiga tez-tez bosqinlar uyushtirib turar, g'arbdan esa Litva knyazligi va Polsha qirolligi tahdidini mavjud edi. “Moskvaning kuchli va samarali armiyaga ehtiyoji bor edi. Shu maqsadda nayzachilar (стрельцы) korpusi kengaytirildi, ko'ngilli kazaklar armiyaga jalb etildi. Bu borada Qosimov tatarlari katta yordam ko'rsatdi”, — deb yozadi G.V.Vernadskiy.

Qosimov tatarlari — bu nomga quyiyda yana ko'p duch kelamiz — shu bois, ushbu o'rinda Qosim xonligi haqida ikki og'iz to'xtalib o'tishga to'g'ri keladi: Moskvaning shundoq biqinida (250 km), hozirgi Ryazan viloyati hududida 1452–1681-yillar mobaynida mavjud bo'lgan mazkur xonlikka Oltin O'rda xoni, keyinchalik Qozon xoni, Chingizxon naslidan bo'lgan Ulug' Muhammadxon o'g'li Qosim asos solgan va shu bois Qosim xonligi deb atalgan. Shaklan Oltin O'rdaning bir parchasiga o'xshash, mazmunan Moskva tobe Qosim xonligi Moskva homiyligida maydonga kelgan edi. Xonlikning aholisi asosan turkiy qavmlar (rus manbalariga ko'ra, tatarlar), mishor tatarlar va mordvinlardan iborat, asosiy dini — Islom bo'lgan.

Ruslar tomonidan Qosim xonligi — “Касимовское царство”, uning xoni — “касимовское царь”, deb atalgan. Qosim xonligi armiyasi asosan kazaklardan iborat edi. Yuqorida qayd etilganidek, qosimov tatarlari Ivan IV ning harbiy islohotlarida katta yordam berdi, rus armiyasining muayyan qismini xizmatga yollangan qosimov tatarlari va kazaklar tashkil etar edi.

“QOZONNI OLGANMAN, ASTRAXANNI OLGANMAN”

Moskva markazlashgan davlat qurish, imperiyachilik rejalarini tuzayotgan bir paytda unga qo'shni turkiy xalqlar: Qozon xonligi, Qirim xonligi, Sibir xonligi, No'g'ay xonligi, Hoji Tarxon xonligi va Hokazo xonliklarga bo'linib ketgan edi. Qozon va Qirim tatarlari Moskva davlatiga uyushtirgan bosqinlarda ko'plab o'lja va asirlar bilan ortga qaytishar, asirlar Qozon va Qirimdagi qul bozorlarida sotilar va bu yaxshi daromad manbayi edi. “1551-yili Qozonda yuz mingga yaqin asirga tushgan ruslar bor edi”, — deb yozadi Vernadskiy.

Abduvohid HAYIT

(Davomi keyingi sonlarda.)

Ulfatoy MUSAYEVA:

— Oybek bu kitobni shunchalik mahorat bilan yozganki qoyil qolmasdan iloj yo'q. Agar bu kitobni o'qisangiz siz ham men kabi qahramonlar bilan birga yashaysiz. Roman-dagi Mirzakarimboy o'zining jiyani xizmat pulini bermasam ham bo'ladi deb o'ylaydi. Insofsiz va vijdonsiz bu boyniq qizi ham hayotida har doim yengillik bilan makrni ustun qo'yadi. Nurinonning bog'da Yo'lchiga nisbatan harakati meni uyaltirdi. Unga o'xshagan qizlar yaxshi nom olmaydi. Mehnat qilish, uning qadriga yetish, tozalik haqida o'ylab ham o'tirmaydi. Inson hayotida yaxshilik bilan yashashi kerak. Lekin Mirzakarimboy va uning oilasi yaxshilik nimaligini bilmaydi.

Hikmat IRISBEKOV:

— Unsin menda ham chuqur taassurot qoldirdi. Yo'lchi uning yomon odamlar ichida qolmasligi uchun Shokir otaning uyiga olib borib qo'yadi. Shokir ota mahsido'zlik kasbi bilan shug'ullanib oilasini zo'rg'a boqishini sezib, Unsin u yerda yashashga xijolat bo'ladi. Shu sababli Shokir otaga menga ham mahsido'zlikni o'rgating deb turib oladi. Mukammal o'rganib olgandan so'ng Shokir otaning ishi ham ancha yengillashadi. Asarni o'qib kasb orqasidan ummi mazmunli va samarali o'tkazish, hayot qiyinchiliklariga bardoshli bo'lishni angladim. Kelajakda kasbim bo'yicha servis xizmatlari shoxobchasini ochib xalqimga xizmat qilmoqchiman. Kasbi bor inson hayotida hech qachon xor bo'lmaydi.

Diyoza ABDULAZIZOVA:

— Gulnorning baxtsiz hayoti meni juda ta'sirlantirdi. Biz oilada 5 nafar qizimiz. Dadam katta opamni boy-badavlat xonadonning farzandiga uzatgan. Opam norozi, "Oyi, u yigit bilan dunyoqarashimiz, fikrlashimiz to'g'ri kelmayapti", deb yig'lardi. Oyim dadamga bu holatlarni bildirib turardi. Dadam "Men o'rtog'imga va'da berganman, gapim ikki xil bo'lib qoladi, O'rtog'im yaxshi inson, qizimiz baxtli bo'ladi" deb oyimni yupatardi. To'y bo'lib o'tdi. Lekin opamni hech xursand holatida ko'rmedik. Romanda Gulnor qanchalik go'zal kiyimlar kiyib qasrda yashasa ham, baxtli bo'lmagan, chiroyi ochilmagan kabi opaming ham hech yuzi kulmadi. Gulnor kasal bo'lib qolganida, unga yuragim achishdi. Chunki opam ham tez-tez kasal bo'lib qoldirdi. Hammamiz hozirgacha katta opaming ko'nglini ko'tarishga, xursand qilishga harakat qilamiz.

Kamola RUSTAMOVA:

— Gulnor esa uning butunlay aksi. U kelajakda Yo'lchi bilan hayot qurib yashashni orzu qililar ekan o'z hunari borligini aytadi.

Gulnor

mehnat-

kash qiz, tikuvchilikka qiziqardi. U do'ppi, ayol va bolalarga kiyimlar tikishini va mahallada "chevar qiz" deyishlarini faxr-lanib gapirganidan ta'sirlandim. Afsuski, Gulnorning bu orzulari orzulgicha qolib ketadi va uni yaxshi ko'rgan insonga emas otasi tengi bo'lgan Mirzakarimboyga turmushga berishdi... Oqibatda u dunyodan ko'z yumadi. Gulnor agar Yo'lchiga turmushga chiqqanida hunari orqasidan chiroyli hayot kechirgan va xalqqa xizmat qilib foydasi tekkan bo'lardi. Mening o'zimning tikuv mashinam bor. Hunarimni juda ham yaxshi ko'raman. Kelajakda Gulnorning orzusidagi kasb egasi bo'lmoqchiman.

Mohigul NABIYEVA:

— Men esa Unsin o'zimin ko'rdim. Yo'lchining nohaq o'limi va Unsinning unsiz yig'lashi meni qayg'uga soldi. Chunki, akasining qonli o'limini ko'rgan singilning tilsiz va harakatsiz holati menga notanish emas. Unsinning ichidagi ayriliq dardini yuragim bilan his qildim.

Akam avtohalokat tufayli boshidan qattiq jarohat olganligi va jonlantirish bo'limida yotganligi xabarini eshitib kasalxonaga qanday yetib borganimni bilmayman. Vrachlar ruxsat berishdi, lekin oyim kirishimni xohlamadi. Dadam tovushimni chiqarmay kirib ko'rishimga ruxsat berdilar.

...Men akamni tanimadim...o'zlariga o'xshamasdi... qo'rqqanimdan tilim aylanmasdi. Keyin qo'llaridan tanidim... Bunday ahvolni hech kimga ravo ko'rmas edim. Qo'llarini sekin ushladim: Akajon ko'zingizni oching, men keldim. Men sizni qanchalik yaxshi ko'rishimni bilasiz-ku... O'sha kuni Unsin kabi unsiz yig'laddim. Akamday aka bu dunyoda yagona bo'lsa kerak. Menga ko'pchilikni havasi kelardi. Biz bir-birimiz bilan do'stlarday gaplashar edik. Biror marta ham qattiqroq gapirgan emas. Har kuni ertalab o'qishga borib kelishimni va ehtiyot bo'lishimni telefon qilib tayinlar edi. Shanba kunlari o'qishdan kelishimni kutib o'tirardi. Mayli gapirmasa, mayli yurmasa ham akamning tirik qolishi men uchun bo'ylilik edi. Unsinni shu sabab ham tushundim. Bu dunyoda akalari bor qizlar eng baxtli insonlardir. Akamni doimo eslab turaman. Ko'limdagi kitob esa menga do'stim, mehriban va mard akajonimning xotiralar bilan yashashga yanada kuch bag'ishladi.

Mohigul ABDULLAEVA:

— Boylarning kambag'allar ustidan hukmronlik qilishi, o'z mehnati bilan topgan haqini bermasligi, ayollar va erkaklar tengsizligi, yoshi 70 ga yetgan, nevara, evarali cholning 16 yashar qizga ko'z olaytirib unga uylanishi, oqsoqollar, ellikboshilarning adolat uchun emas boylar uchun xizmat qilishi... Yo'lchi bu xo'rliklarning barchasini ko'rdi. Axiyri bu tengsizlik va adolatsizliklarga chek qo'yishga ahd qildi. Boylar va kambag'allar o'rtasida qo'zg'olon boshlandi. Yo'lchi esa o'q yedi va halok bo'ldi. U o'zi uchun emas xalq uchun, yurt uchun, jamiki alamdiydalar uchun qon to'kdi, kurashdi. Shokir ota Unsiniga shunday deydi: "Bu qon eng qutlug', eng muborak, eng sof qon. Qizim, akang mard, nomusli yigit edi, nomus bilan, mardlik bilan o'ldi. U zulum dildiziga bolta urdi bu hikmatli qon, qutlug' qon. Yo'lchi o'g'limning qoni qutlug', uni yuzga, ko'zga surish kerak", deb aytgan gaplari asar shunday nomlanishiga sabab bo'lgan. Meni eng ta'sirlantirgan, eng qayg'uga botirgan voqea va davrlar ham aynan mana shular.

Pitnak shahridagi 9-maktab o'quvchisi Zebiniso Mamatova asarda bir ko'rinish bergan Gulandom obrazi haqida bitgan maktubida o'z taassurotlarini juda go'zal ifodalagan. Dostonbek Ro'zimovning mulohazalari odamni o'yga toldiradi. Yosh muallif odam ilm o'rganmas, bir kasbnig boshini tutmas ekan, zamondan qat'i nazar, qolganlarga qaram bo'lishini ta'kidlaydi. Shuningdek, ushbu maktab o'quvchilari Jamshid Ro'zimov, Nuriya Yarashaeva, Kumushoy Yo'ldosheva, Bog'ot tumanidagi 4-maktab o'quvchisi Sabina Karimboyeva, Qoraqalpog'iston Respublikasi Xo'jayli tumanidagi 6-maktab o'quvchisi Biybinoz Xodjametova, Shofirkon tumanidagi 40-maktab o'quvchilari Shohrux To'xtayev, Gulirayhon G'iyosova, Romitan tumanidagi 13-maktab o'quvchilari Marjona Barnoyeva, Nilufar Baxshulloyeva, Romitan tumanidagi 23-IDUM o'quvchilari Shohjahon Mirzoyev, Feruza G'aniyeva, Umida Sobirova, Elbek Ilhomovlarning fikrlari ham diqqatga sazovor.

Charos YOQUBOVA tayyorladi.

Bu asarni o'qib bo'lmaydi!

Toshkent viloyati Oqqo'rg'on tumani agrosanoat va tadbirkorlik kasb-hunar kolleji o'quvchilari maktublari shunday deyishibdi: "*Ma'rifat kitobxoni*" ko'rik-tanlovi boshlangandan buyon biz to'xtamay kitob o'qib u haqidagi fikrlarimizni bir-birimiz bilan bo'lishyapmiz". Tanlovdan asosiy maqsadimiz ham shu edi, aslida. O'quv dargohlarida kitobxonlik muhitini yaratish, o'quvchilar bir-birlariga qiziqib kitobga, mutolaaga oshno bo'lishsa, qanday soz! Bunda o'qituvchining ham o'rni muhim. Kitobxonlikka to'g'ri yo'naltirgan Ulug'oy Xudoynazarovga rahmat! "Qutlug' qon" asari haqida kollej o'quvchilarining fikrlarini o'zlari qilgani kabi muhokama tarzida e'tiboringizga havola qildik.

"Qutlug' qon" — qalb qoniga qalam

botirib yozilgan asar. Unda bo'rttirish, qalbakilashtirishni ko'rmasiz. Baxtli yakunga umid

qilsangizda hayot haqiqatiga bosh egasiz. Muallif hech bir e'tirozga o'rin qoldirmaydi. Bu asarni o'qib bo'lmaydi, bu asarda yashash mumkin! "Ma'rifat kitobxoni" tanlovi doirasida mart oyida mutola qilgan ushbu asarimiz haqidagi fikr-mulohazalaringiz yetib keldi.

Dadam qolgan 3 opamni mehnatkash, o'zimning oilamizga mos oilalarga, opalarimning ko'ngliga qarab uzatdilar. Ularning baxtli yashashlarini yuzlaridan, ko'zlaridan bilimam.

Ularda qandaydir erkinlik borligi, yaxshi yashayotganligi, kelgusidagi orzulari haqida suhbatlashayotganidan bilinib turadi. Dadam "teng-tengi bilan ekan, men katta qizimni turmushga berishda o'rtog'imni o'ylabman-u, farzandimni o'ylamagan ekanman", deb siqladi. Dadamning siqilganini ko'rib opamni ham ayblardim. Ushbu asarni o'qib opamni holatini, nega bir umr xafa bo'lib o'tayotganligi, tez-tez kasal bo'lishi sababini tushundim. Har bir qiz kelajakda o'z tengi bilan baxti bo'lishini xohlayman.

Hasan MUHAMMAD-JONOV:

— Asarda o'sha vaqtda yigitlarning holi qanday bo'lgani ham ochib berilgan. Yo'lchi ish qidirib gul bozorga borib qolgan-yu, u yerda yigirmaga yaqin hammol o'tirgani, oralarida 14-15 yoshli xasta kabi rangsiz oriqli bolalar borligi, hammasining ustida eski-tuski narsalar uzuq-yuluq arqon bilan bog'langan, kiyimlari juda iflos ko'plari chopon o'niga jun poga o'ralgan, hech birining oyog'i etik ko'rmanligi, poxol tiqilgan yaramas kovush tushib qolmasligi uchun kanop bilan oyoqqa bog'langan eski kalish yoki shunga o'xshash biror narsa kiygani juda ta'sirli. Hozir esa 14-15 yoshli bolalar va qizlar o'qish bilan band, ustida eski-tuski kiyimlar emas, ozoda, toza kiyimlar, poxol tiqilgan yaramas kovush o'rninga yaxshi chidamli oyoq kiyimlar. Shunday zamonda yashayotganimga shukr qildim.

Mutolaa hayratlari

“An'analar kushandasi” (uchinchi maqola)

1

Hikoya nasrning boshqa janrlariga nisbatan ancha yengil mutolaa qilinishi bilan ajralib turadi. Buning boisi, mazkur janr roman yoki qissaga nisbatan siyiq va lo'ndaligida. To'g'ri, bugun adabiy jarayon shunchalik rang-baranglik kasb etdiki, romandan yirikroq hikoya yoxud barmoq bukib sanash mumkin bo'lgan sahifalardan tarkib topgan romanlar paydo bo'lyapti. Gohida nasr janrlarini hajmi va qahramonlari soniga qarab emas, ilgari surilgan g'oyaning o'quvchi ongiga ta'sir doirasini kengligi bilan baholash to'g'riday ko'rinadi. Bugungi jahon adabiyoti buyuk namoyandalari qalamiga mansub hikoyalar jozibador sehridan yutoqib qonganing on beixtiyor shunday xulosaga kelasan kishi. Ayniqsa, bu borada Lotin Amerikasi mamlakatlarining Borxes, Onetti, Markes, Beneditti, Fuentes singari o'nlab faqulodda buyuk adiblari yaratgan maktablar jahoniy adabiyotni yangicha ruh, o'zgacha mazmun va shakl bilan boyitdi. Qaysidir adabiyot ixlosmandini Gabriel Garsia Markesning fusunkor realizmi o'ziga rom etsa, kimdir butun ijodi davomida adabiyotdagi aksar yo'nalishlarni rad etgan Xorxe Luis Borxesning afsonalarga moyil, atigi 5-6 betlik mo'jaz hikoyalarning muxlisi.

Bejiz jahonning yirik adabiyotshunoslari XX asr intihosida Lotin Amerikasi yozuvchilarining katta to'lqin bilan ko'tarilishi, ijodiy parvozini “Amerikaning ikkinchi bor kashf qilinishi” deb baholashmagandi. Mana shunday ulkan e'tirof sababchilaridan biri argentinalik buyuk adib Xulio Kortasar umri davomida barakali ijod qildi. 1914-yili tavallud topib, 1984-yili vafot etgan adib qalamiga mansub “Rouela”, “Yutuq”, “62”, “To'plam uchun andoza”, “Imtihon”, “Manuelning kitobi” singari romanlar, “Kun tevaragida aylanayotgan 80 ming o'lam” roman-kollaji jahon adabiyoti noyob durdonalari safidan munosib o'rin oldi. Ayniqsa, Kortasar hikoya janrida juda unumli ijod qildi. Afsuski, o'zbek kitobxonlari adib ijodi bilan yetarli darajada tanish emas. Ashmasam, “Jahon adabiyoti” jurnalining o'tgan yil iyul sonida e'lon qilingan “Onarning maktablari” uning o'zbek tiliga o'girilgan o'n birinchi hikoyasi. Ammo shugina tanishuvning o'zayoq atogli yozuvchi sehrli realizm oqimining yetakchi namoyandalardan biri ekanligi haqida yetarlicha ma'lumot olishimizga kifoya qiladi. Umrining katta qismini Ovrupoda o'tkazgan Kortasar ijodi muqaddimasida urugvaylik Orasio Kiroga va o'z vatandoshi Xorxe Luis Borxesni ma'naviy ustozlari deb bilardi. U “Qisqa hikoya va uning hududida” deb nomlangan maqolasida Kiroganing hikoya yozish san'ati sirlari haqidagi quyidagi maslahatini alohida e'tirof etadi: “Shunday hikoya qilginki, go'yo bu hikoya o'zing yaratgan adabiy personajlarining mo'jazgina davrasi uchun qiziqarli bo'lsin. Bu personajlardan biri

o'zing bo'lishing ham mumkin. Faqat shundaygina hikoyang hayotiy chiqadi”.

2

Darhaqiqat, ijodi davomida bu o'g'itga amal qilgan Kortasar hikoyalarning katta qismi birinchi shaxs nomidan bayon etiladi, ammo yozuvchi sira qahramonlari ustidan hukmfarmolik o'rnatmaydi, ortiqcha izohlarga o'rin bermaydi, voqealar oqimiga aralashmaydi, bitiklar tili va tuzilishi qanchalik murakkab, oddiy kitobxon uchun tushunish qiyin bo'lmasin, ravon o'qiladi. Bir qarashda Kortasar hikoyalarda fantastikaga moyillik bordek tuyuladi. Har bir hikoya o'ziga xos bir olam, qizig'i shundaki, ularning hammasida mo'jiza ro'y beradi, biz kutmagan favqulodda hodisalar qahramonlar hayotini alg'ov-dalg'ov qilib tashlaydi. Misol sifatida shapaloqdek kitobchaga joylansa nari borsa bir betni egallashi mumkin bo'lgan “O'tayotgan bog'lar” (Sharifjon Ahmedov tarjimai) hikoyasini olaylik. Nomi hikoyada aksini topmagan sarmoyador ishlari ko'payib ketgani tufayli ilgariroq o'qiy boshlagan kitobini, safardan poyezdda chorbog'iga qaytar ekan, tag'in qo'lga oladi. “Asar qahramonlarining qiyofalari va voqealar rivoji uni tobora o'ziga tortib borardi. Chorbog'da advokatiga maktubni yozib tamomlagach, ish boshqaruvchisi bilan ijarra jihatarini fikrlashguncha kech kirdi. Bugunning majburiyatlari adog'iga yetganidan mamnun tarzda oynalari emanzor bog'ga qaragan xos bo'lmasida yana o'sha kitobga tutindi. Uni ba'ayni o'ziga chorlayotgan va shu qadar ko'nikilgan oromkursiga qulayroq o'rnatish ekan, o'z rindiqling zangor barqutini allanechuk mehrlar bilan siladi.

Eshikka ters qo'yilgan kursining bu holati istalgan mehmon xayolida uning tashrifi ashlada bemavrid ekani haqidagi noquvay fikrlar uyg'otishini o'yab, miyig'ida kulib qo'ydi. So'nggi bob sahifalari ortida qolar ekan, qahramonlar fe'l-avori va ismlarini osongina eslab qolardi, zum o'tmay voqealarning makkor girdobida oqa boshladi. Kitob domiga tortilib, o'zi qo'nim topgan mana shu uning, oynalar ortidagi mana shu bog'ning odatiy qurshovidan allanechuk nosog'lom bir maroq bilan olislab boradi, ammo ayni paytda bugunning tashvishlaridan toliqqan vujud oromkursiga qulay o'rnatib olgani, tamakidoni shundoqqina qo'l ostida ekani, oyna ortida — emanlar aro esa bu oqshomning musaffo epanklari esmoqda ekani ham yaqqol sezib turardi”.

“Biri kam dunyo” hikoyasi qahramoni esa radioteatrda aksar salbiy qahramonlarga ovoz beruvchi aktyor. Teatr rejissori Lemos ta'biri bilan aytganda, uning g'aroyib ovozi bor, odamlarga yomon ko'rinish uchun kimgadir xiyonat qilishi yoki qarddon do'stini zaharlab o'ldirishi shart emas, tovushini eshitgan zahoti yarim Argentina go'riga g'isht qalaydi.

Sarmoyador tomonidan mutolaa qilinayotgan kitob voqealari tobora yuqori nuqtasiga ko'tarilib boradi. Tog'bag'ridagi kulbada ayol jazmani bilan kim nechanchi bor uchrashadi. Ammo bu gal ular har doimgidek ehtiroslar og'ushiga tushish maqsadida emas, pinhona suiqasd rejasini tuzishga kelishgan va bu reja tuziladi. Keling, voqealar rivojini yana asardan olingan parcha orqali kuza-taylik:

“Rejaga ko'ra, qo'riqchi itlar sukut saqlashi lozim edi — ular chindan jim edi.

Uy boshqaruvchi ham bu mahal oyoq ostidan chiqmasligi lozim edi — atrofda undan chindan nishon yo'q edi. Jazman uch bo'lmalik zinadan ayvonga ko'tarilib, uy ichkarisiga qadam qo'ydi. Yuragi hapriqib ura boshladi, ayolning unga nechcha bor uqirgan so'zlari og'riq kirgan qulog'i ostida jaranglab eshitildi: avvaliga moviyrang mehmonxon, undan so'ng dahlizga o'tiladi, dahliz so'ngida esa gilam to'shlangan pillapoya. Pillapoya adog'ida ikki eshik. Birinchi xonada hech kimsa yo'q edi, keyingisi ham bo'lmabosh. Mana, nihoyat xos bo'lma eshigi, qo'lda esa hamlaga shay xanjar, oynalardahista akslanayotgan fokus shu'lasidava... va zangor barqut qoplangan, eshikka ters qo'yilgan baland oromkursida qulay o'rnatish olganicha allaqanday kitobni berilib mutolaa qilayotgan bir odam...”.

Hikoya aynan shu so'zlar bilan nihoyasiga yetadi. Endi yuqorida keltirilgan ikki parchada tasvirlangan xos bo'lma, zangor barqut qoplangan, eshikka ters qo'yilgan baland oromkursida qulay o'rnatish olganicha kitob mutolaa qilayotgan bir odam... Ha-ha, hayrat-ingiz o'rinni, bu odam butun borliqni unutilib, kitobxo'rlikka berilgan o'sha sarmoyadorni o'zginasi emasmi? Voajab, deysan beixtiyor, yozuvchi fantaziyasi o'quvchini shu darajada shok holatiga tushirib qo'yadiki, unga ishonishni ham, ishonmaslikni ham bilmay qolasan. Endi voqealar rivojini o'zingiz xo'hlagan o'zanga burib yuboravering. Kortasarning buyukligi ham shunda, u o'z asarlarini shunchaki kitobxonlar uchun emas, mulohazakor, fikr yuritishga moyil o'quvchi uchun yozadi va uni ham o'zi bilan birga ijod qilishga chorlaydi.

3

“Biri kam dunyo”(Olim Otaxon tarjimai) hikoyasi qahramoni esa radiote-

atrda aksar salbiy qahramonlarga ovoz beruvchi aktyor. Teatr rejissori Lemos ta'biri bilan aytganda, uning g'aroyib ovozi bor, odamlarga yomon ko'rinish uchun kimgadir xiyonat qilishi yoki qarddon do'stini zaharlab o'ldirishi shart emas, tovushini eshitgan zahoti yarim Argentina go'riga g'isht qalaydi. Boshqa — ijoiy rollarni ijro etuvchi aktyorlar kuni-ga bir savat ishqiy maktablar olishsa, uni birorta muxlis nomiga bo'lsin eslamaydi. Shunday kunlarning birida u Lusiana degan muxlisadan maktab oladi. Lusiana uning boshqalar razilona deb ataydigan ovozi sevadi. Qizning fikricha, u ijro etayotgan rollar tinglovchini chalg'itadi. Pirovard natijada tinglovchi asar salbiy qahramoni bir chetda qolib, rolni ijro etgan aktyorni, ya'ni — uni yomon ko'radi.

Lusiananing ikkinchi maktabidan so'ng ular Almagro ko'chasidagi qandolat do'konida uchrashishadi. Rovyiy (asar birinchi shaxs nomidan hikoya qilingan) uchrashuvdan oldin qizni o'zi tengi (qahramon o'ttiz beshga kirgan), nozik, nigohlari sokin boquvchi juvon, qiz esa uni baland bo'yli, sochlari jingalak, qo'yko'zli yigit sifatida tasavvur etadi. Ilk uchrashuv ularning har ikkalasini tasavvurlari xato ekanligini ko'rsatadi. Lusiana yoyilgan timqora sochlari husnini ochib turgan, ko'zlari chaqnoq qiz, yigit esa sochlari silliq, ushoqqina gadvall bo'lib chiqadi. Shunday bo'lsa-da, ilk turmushlari buzilgan ikki taqdir-dosh birga yashay boshlaydi. Vaqt o'tgani sayin ularning hayoti zerikarli tus olib boradi. Hikoya nihoyasida ish tartibi o'zgarib, choshgohga yaqin shahar markaziga chorgan yigit olisidan Lusianani, ya'ni turmush o'rtog'ini ko'rib qoladi. U mehmonxonada eshidigan bir yigit bilan qo'ltiqshaganicha chiqib kelar, yonidagi norg'ul yigit Lusiananing sinchalog'idan o'pish uchun egilganida uning jingalak sochlari qizning jigarrang sochlariga chirmashib ketardi. Darvoqe, Lusiana birgalikda yashay boshlaganlarining ilk kunlari chiroyli qora sochini uning talabi bilan shu rangga bo'yatgandi...

4

Ikki hikoya muxtasar bayoni orqali Kortasarning “kichik janr”dagi bitiklari favqulodda yakimi bilan o'quvchini o'ziga rom etishiga o'zingiz ishonch hosil etgan bo'lsangiz ajab emas. Negaki, Kortasar asarlarida bayon etilgan xayoliy voqelik, bizni qurshab turgan real hayotni inkishof etish uchun xizmat qiladi. Go'yoki u yaratgan asarlar o'ziga xos bir chamanzor, bu chaman-zorga tashrif buyurgan kishi o'zining adabiyotga munosabati, tushunish va fikrlashlari doirasida undan bahramand bo'ladi, kimdir bu bog' gullaridan o'zi uchun go'zal va fusunkor guldasta terishga erishsa, boshqa kishi hazm etish alohida tayyorgarlik talab etadigan bu tushunilishi qiyin dargohni quvvayi hofizasi bo'm-bo'sh holda tezroq tark etishga shoshiladi. Shu bois ham buyuk adibni nafaqat “Argentinaning birinchi raqamli yozuvchisi” sifatida ulug'lashadi, balki u hali hayot vaqtida yoq “Adabiyot olamidagi Kolomb”, “An'analar kushandasi”, “Buyuk kashfiyotchi” kabi turfa sifat-lashlarga sazovor bo'lgandi.

Abdunabi ABDIYEV

Yodnoma

Zamondoshlarimiz orasida umrini yosh avlod tarbiyasiga, ilm-fan taraqqiyoti yo'lga bag'ishlagan jonkuyar insonlar ko'p. Garchi ularning ayrimlari hozir oramizda bo'lmasa-da, ulardan yaxshi nom, boy hayotiy tajriba, yuzdan ortiq shogirdlar qolgan.

Yodi qablarda mangu

Mana shunday insonlardan biri, namunali hayot yo'li, erishgan yutuqlari bilan barchamizga ibrat bo'lgan pedagogika fanlari nomzodi, dotsent — Bahridin Muranovdir. B.Muranov 1958-yil Samarqand viloyati Oqdaryo tumanida ishchi oilasida tug'ilgan. Maktabni a'lo baholarga tugatib, 1974–1976-yillarda "Kommunizm" davlat xo'jaligida ishchi sifatida ishladi. 1976-yili Samarqand davlat pedagogika institutining Umumtexnika fanlari va mehnat ta'limi bo'limiga o'qishga kiradi. O'qishni tamomlagach, Qo'shrabot tumanidagi maktabda o'quvchilarga dars berdi. Uning mehnat faoliyati shu tariqa boshlangan. 1981-yilda umr yo'lida qo'shqanot bo'lgan Hamida aya bilan turmush qurishdi. Ular 5 o'g'il va 1 qizni voyaga yetkazib, xalq koriga yaraydigan insonlar etib tarbiyaladi.

Qahramonimiz tajribasini yanada o'rtirish maqsadida o'zi tahsil olgan oliygohning "Fizika va mehnat ta'limi metodikasi" kafedrasida muhandis-metodist so'ng dekan o'rinosari sifatida faoliyatini davom ettirdi. Bilim olish va o'rganishdan charchamagan B.Muranov oldingi Pedagogika fanlari akademiyasi "Mehnat va kasb ta'limi" institutida ilmiy tadqiqotchi, keyinchalik maqsadli kunduzgi aspiranturani ham tugatdi. 1991-yilda "Bo'lg'usi mehnat ta'limi o'qituvchilarini qishloq maktabi o'quvchilarining mehnat amaliyotiga rahbarlikka tayyorlashning metodik asoslari" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilish bilan aspiranturani muvaffaqiyatli yakunladi.

Zafar NAZAROV

Uning keyingi faoliyati Samarqand davlat universiteti bilan bog'landi. Shu bilan cheklanib qolmagan pedagog o'z yo'nalishi bo'yicha maqsadli kunduzgi doktoranturani ham to'liq o'tadi. U izlanishdan, yangi bilimlarni egallashdan hech ham charchamasdi. Qaysi muassasada ish faoliyatini boshlamasin o'sha yerda yaxshi muhit, sog'lom raqobat paydo bo'lar edi. Bahridin Muranov keyinchalik ta'lim markazlarida ilmiy xodim, kollejdagi direktor o'rinosari, universitetda kafedra mudiri va dotsent lavozimlarida ishladi.

Uning hayot yo'li ta'lim bilan chambarchas bog'langan edi. Ustoz-pedagog 2018-yilda nafaqaga chiqqan bo'lishiga qarab, umri davomida yig'gan tajribasini kelajak avlodga o'rgatish maqsadida Ishtixon tumanidagi 91-maktabda o'qituvchi sifatida yoshlarga ta'lim bera boshladi. Mazkur ta'lim muassasasining barpo etilishida ham B.Muranovning xizmatlari katta. Uning dastlabki faoliyat maktab bilan boshlanib, oxiri ham maktab bilan tugadi.

Ustoz 250 dan ortiq monografiya, o'quv va uslubiy to'plamlar, ilmiy jurnal va to'plamlarda chop etilgan ko'plab maqolalarning muallifi hamdir. Yuzdan ortiq yoshlarga bilim berib, mustaqil hayotga tayyorladi. Shulardan 50 nafari fan nomzodi sifatida yurt uchun xizmat qilmoqda. Shogirdlarining yutuqlaridan doim quvonib, ilhomlanib yashagan ustozning yodi qablarda mangu yashaydi.

Uchquduqlik mohir muallima

Navoiy viloyati Uchquduq tumanidagi 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi yosh avlodning bilimli bo'lib voyaga yetishida o'z hissasini qo'shib kelayotgan ta'lim maskanlaridan biri. Maktabda zamonaviy texnik uskunalar va internet tarmog'i o'rnatilib, o'quvchilarning har tomonlama chuqur bilim olishi uchun yetarli imkoniyat yaratilgan.

Maktabdagi o'quv-tarbiya ishlarining qizg'in rivojlanishida o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinosari Qanzada Jarasbayevning ham hisssasi katta. U kishi xalq ta'limining rivojlanishiga qo'shgan hisssasi hamda yosh avlodni tarbiyalashdagi mehnatlari uchun "Xalq ta'limi fidoyisi" ko'krak nishoni bilan taqdirlandi. Bu mukofot, albatta maktab jamoasiga ham quvonch keltirdi.

Hamma kuch-g'ayratini ta'lim sohasiga, yosh avlod tarbiyasiga bag'ishlagan us-

toz 1973-yili Navoiy viloyati Konimex tumanida tug'ilgan. Ustozimizning otasi Mirzomurat Jarasbayev ham butun umr ustozlik qilib, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berib kelgan. Yigirma yildan ortiq vaqt davomida maktab direktori lavozimida ishladi. Qanzada opa o'zi o'sib-o'lg'aygan "Maddaniyat" ovulidagi 18-maktabda mehnat faoliyatini boshlab, so'ngra Nurota tumanidagi 34-maktabda davom ettirdi. 2001-yili Uchquduq tumanidagi 9-umumiy o'rta

ta'lim maktabiga boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi bo'lib ishga o'tdi. 2015-yildan boshlab shu ta'lim maskanida o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinosari lavozimida ishlab kelmog'da. Ilg'or o'qituvchining ish tajribalari 2012-yili viloyatda, 2015-yili respublika miqyosida ommalashtirildi. Qanzada Jarasbayeva o'quv ishlari bosh bo'lib, mehnat qilar ekan, maktabning reytingi yuqori pog'onalariga ko'tarildi. Bilimlar bel-lashuvi, fan olimpiadasi kabi musobaqalarda maktab o'quvchilari nafaqat maktab yoki tuman, balki viloyat sha'nini ham himoya qilib, yuqori o'rnlarni egallab kelmog'da.

Almat JUNISOV,
Uchquduq tumanidagi
9-maktab o'qituvchisi

Ta'lim fidoyilari

Kasbining ustasi

Quyosh chiqqach shudringlarning bug'ga aylanishi, kamalakning paydo bo'lishi, hatto-ki gullarning ochilishi-yu, changdonlarning sonigacha aniq hisob-kitoblarga asoslan-gan. E'tibor qilsangiz har bir hayot qonuniyati ostida fizika va matematika yotadi.

Ushbu fanlarni yaxshi o'zlashtirgan odam uchun olam sirlari o'z eshiklarini ochadi. Ammo bu hamma-ga ham nasib qilmaydi. Fizika va matematika fanlarining yetuk mutaxassisni Mahmudjon Hayitov ham ana shunday tilsimlar tilini topganlardan. U uzoq yillardan buyon ta'lim, ertamiz egalarining kamoli, nurli istiqboli yo'lida tinimsiz izlanib keladi.

Namangan viloyati Chortoq tumanidagi 46-umumta'lim maktabi direktorning ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinosari vazifasida faoliyat yuritadigan qahramonimizni maktab hovlisiga qadam qo'yishi bilan shogirdlari qurshab olishadi. "Ustoz, bugun Arximed va Nyuton qonunlarining farqini tushuntirib berasiz-a?", "Yerning tortishish qonuni nimalarga aloqador?", "Agar fizika bo'l-maganda, tabiati o'rgana olarmidik?" kabi qizg'in suhbatlar muallimga bir olam zavq beradi. Darsdan so'ng yangidan yangi innovatsiyalar ustida ish olib borayotgan, fan, texnika taraqqiyotiga hissa qo'shishni maqsad qilgan bir qator iqtidorli o'quvchi-yoshlarga ham vaqt topadi.

— Fanga mehr uyg'otish uchun o'quvchiga ko'z bilan ko'rib, qo'l bilan ushlab amalga oshiriladigan tajriba o'tkazish kerak, — deydi Mahmudjon aka. —

Kundalik mashg'ulotlardan farqli ravishda radioaktiv nurlar, fazoviy tadqiqotlar, jismlarning o'zaro harakatlari bilan bog'liq bilimlar, amaliy tajribalar, puxta nazariy yondashuvlarning ahamiyati menga ma'lum.

— Fan haqida ustozim bilan suhbatlashanim yodimda. "Agar fizikani chuqur o'zlashtirsang, tabiatda senga mavhum sir qolmaydi", degan edi u kishi. Matematik va fizik olimlar kashfiyoti, qonunlarini sinchiklab o'rganib kelmog'daman, — deydi 11-sinf o'quvchisi Abdulla Olimov.

Tajribali pedagog maktabda jonkuyar ustoz, oilada esa mas'uliyatli va talabchan otadir. Mahmudjon akaning to'rt o'g'li nufuzli tashkilotlarda mehnat qiladi.

— Otam men uchun ideal inson. Uning mehr-muhabbati, g'amxo'rli-gi va yuksak ishonchi bizni hamisha katta maqsadlar sari ruhlantiradi. Hech ikkilanmay sharaffi va mas'uliyatli ustozlik kasbini tanladim, — deydi Ravshanbek Hayitov. — Otam bilan oilada, ishda yelkadosh, maslakhodshman.

Mahmudjon Hayitov singari yetuk, malakali pedagoglar hayot yo'li barchamiz uchun ibratdir.

Maftuna REJABBOYEVA

Namangan viloyati

E'tirof va e'zozga munosib ustoz

Har bir inson hayoti davomida ezgu ishlari, yaxshi amallari bilan nom qoldirishni istaydi. Filologiya fanlari doktori, professor Nigora Murodova haqida gap ketganda bu sifatlarga ilmiy shogirdlar yetishtirish ham qo'shiladi.

Nigora opa tabiatan kamtarin, o'zidagi sharqona odob va go'zal muomalani o'zgalarga ham yuqiri-ralgan ayol. Opa pedagogik faoliyatini boshlaganiga salkam 43 yil to'lgan bo'lsa, shu vaqt davomida minglab talaba-yoshlarni pedagogika dunyosiga olib kirib, ularning qalbini ilm ziyosi bilan charog'on etdi. Hozirgacha o'z

mehnati, yuqori salohiyati bilan institutning madaniy-ma'rifiy, ma'naviy sohalaridagi rivojiga munosib hissa qo'shmoqda.

Qahramonimiz 1982-yili Buxoro davlat pedagogika institutini muvaffaqiyatli tamomlab, Navbahor tumanidagi 31- va 55-maktablarda o'qituvchi, keyinchalik Xalq ta'limi bo'limida uslubchi,

1986-yildan hozirgacha Navoiy davlat pedagogika institutida o'qituvchi, katta o'qituvchi, kafedra mudiri, fakultet dekani, kafedra professorligi lavozimlarida faoliyat yuritib kelmog'da.

2007-yilda akademik G'ani Abdurahmonov rahbarligida "Navoiy viloyati shevalarining lingvovareal talqini" mavzusidagi dissertatsiyasini himoya qildi va filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini oldi.

Nigora Murodova o'zbek tilshunosligi fanlaridan DTS o'quv dasturlarini tajriba-si-

novdan o'tkazish, sinov natijalarini umumlashtirish jarayonlarida faol ishtirok etib, yosh kadrlarga qimmatli takliflarini berib kelmog'da. Uning muallifligida 100 dan ziyod ilmiy-metodik maqolalar va o'nlab kitoblar chop etilgan. Nigora opani bag'rikeng ayol sifatida ham alohida hur-lim qilib. Ayniqsa, O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "O'zbek dialektologiyasi" darsligini nashrdan chiqarib, 200 nusxasini ARMga sovg'a qilgan barchaning e'tirofi-ga sazovor bo'ldi.

Ustoz ijodiy mehnat, tinimsiz izlanishda yoshlardan qo'lishmaydi. Talabalarni ham ma-shaqqatlardan cho'chimaslik, o'z maqsadi sari doim olg'a intilish-ga o'rgatadi. Berilgan o'g'itlar, ta'lim natijasi o'larog, 2019-yilda shogirdlari — O'zbek tili kafedrasiga professor o'qituvchilari Navro'z Rahmonov va Ra'no Sharopovalar falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini oldi.

Mehnat ortidan sharaf topgan Nigora Murodovaga mudom el-yurt duosini olib, shogirdlari kamolini ko'rib yurish nasib et-sin!

Hamza ORTIQOV,
NavDPI ARM direktori

Nuklein kislotalar

bo'yicha berilgan ayrim masalalar yechimi va sharhlari (DTMning 2019-yilgi testlari asosida)

1. RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qiladi. Shu RNKni hosil qilgan DNKning uzunligini (nm) toping (DNK molekulasida qo'shni nukleotidlar orasidagi masofa 0,34 nm).

A) 34 B) 134,6 C) 68 D) 136

Yechimi:

Agar RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qilsa, bu yerdan jami nukleotidlar sonini topib olamiz.

80 — 40%

$x = 100\%$ bu yerdan $x = 200$

Demak, RNK 200 ta nukleotiddan iborat. DNKda esa 400 ta nukleotid bo'ladi.

400 nukleotiddan iborat bo'lgan DNK uzunligini topamiz.

400:2=200.

200*0,34=68nm.

Javob — C.

2. RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qiladi. Shu RNKni hosil qilgan DNKdagi fosfodefirin bog'lar sonini aniqlang.

A) 398 B) 199 C) 399 D) 198

Yechimi:

Agar RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qilsa, bu yerdan jami nukleotidlar sonini topib olamiz.

80 — 40%

$x = 100\%$ bu yerdan $x = 200$

Demak, RNK 200 ta nukleotiddan iborat. DNKda esa 400 ta nukleotid bo'ladi.

Ma'lumki, DNKda qo'sh asoslar orasida vodorod bog'lar bo'ladi, fosfodefirin bog'lar esa zanjirdagi nukleotidlarni bog'lab turadi. Fosfodefirin bog'lar odatda

zanjirdagi nukleotidlardan bir dona kam bo'ladi. Demak, DNKning har bir zanjirida 200 tadan nukleotid bo'lsa, bu zanjirlarda 199 tadan fosfodefirin bog'lar bo'ladi. Jami esa — 398 ta.

Javob — A.

3. RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qiladi. Shu RNKni hosil qilgan DNKdagi purin asoslarining sonini toping.

A) 400 B) 300 C) 200 D) 320

Yechimi:

Agar RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qilsa, bu yerdan jami nukleotidlar sonini topib olamiz.

80 — 40%

$x = 100\%$ bu yerdan $x = 200$

Demak, RNK 200 ta nukleotiddan iborat. DNKda esa 400 ta nukleotid bo'ladi.

Ma'lumki, DNK tarkibida purin va pirimidin asoslari soni doimo teng bo'ladi. Bu yerdan xulosa — purin asoslari — 200 ta, pirimidin asoslari — 200 ta.

Javob — C.

4. RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qiladi. Shu RNKdan hosil bo'lgan oqsilning og'irligini toping (1 ta aminokislota massasi 120 Da deb qaralsin).

A) 4000 B) 8000 C) 7200 D) 6000

Yechimi:

Agar RNK zanjirida uratsil nukleotidlari soni 80 ta bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 40% ini tashkil qilsa, bu yerdan jami nukleotidlar sonini topib olamiz.

80 — 40%

$X = 100\%$ bu yerdan $X = 200$

Demak, RNK 200 ta nukleotiddan iborat.

Ma'lumki, RNKdagi nukleotidlar aminokislota hosil qiladi. Bitta aminokislota tarkibida 3 nukleotid bo'ladi.

200:3=66.6

66.6*120=8000.

Javob — B.

5. DNKning bitta zanjirida 600 ta pirimidin asosi bo'lib, u umumiy nukleotidlarning 20% ini tashkil qiladi. Shu DNK zanjiri asosida sintezlangan oqsil tarkibidagi monomerlar sonini toping.

A) 2500 B) 650 C) 2000 D) 500

Yechimi:

600 ta pirimidin asosi — 20% tashkil qilsa, umumiy nukleotidlarni topamiz.

600 — 20%

$x = 100\%$ bu yerdan $x = 3000$.

Ma'lumki, oqsil molekularining monomerlari va aminokislotalar sanaladi. Demak DNKda nukleotidlar soni 3000 ta bo'lsa, RNKda 1500 nukleotid bo'lib, bular 500 ta aminokislota hosil qiladi.

Javob — D.

6. Timin va guanin nukleotidlari soni 1:2 nisbatda bo'lgan DNK fragmentidagi oqsil sinteziga javobgar gendan 87 ta peptid bog'iga ega bo'lgan oqsil hosil bo'ldi. Ushbu DNK fragmentida nechta T nukleotidi bor?

A) 44 B) 352 C) 176 D) 88

Yechimi:

Ma'lumki, oqsil molekulasida monomerlar, ya'ni aminokislotalar o'zaro peptid bog'lar bilan bog'langan. Peptid bog'lar monomerlardan bir donaga kam bo'lishini hisobga olsak, 87 ta peptid bog', bu 88 ta monomerdan iborat oqsil zanjiri.

88 ta aminokislota esa 264 ta nukleotid bo'ladi (bitta aminokislota 3 ta nuk-

leotid bo'ladi). RNKda 264 ta nukleotid bo'lsa, DNKda 528 ta nukleotid mavjud.

Agar timin va guanin nukleotidlari soni 1:2 nisbatda bo'lsa, timin va adeninlar soni — 176 (har biri 88 tadan) va guanin hamda sitozinlar soni 352 (har biri 176 tadan) bo'ladi.

Javob — D.

7. Timin va guanin nukleotidlari soni 1:2 nisbatda bo'lgan DNK fragmentidagi oqsil sinteziga javobgar gendan 87 ta peptid bog'iga ega bo'lgan oqsil hosil bo'ldi. Ushbu DNK fragmentida nechta H bog' bor?

A) 704 B) 352 C) 1408 D) 176

Yechimi:

Ma'lumki, oqsil molekulasida monomerlar, ya'ni aminokislotalar o'zaro peptid bog'lar bilan bog'langan. Peptid bog'lar monomerlardan bir dona kam bo'lishini hisobga olsak, 87 ta peptid bog', bu 88 ta monomerdan iborat oqsil zanjiri.

88 ta aminokislota esa 264 ta nukleotid bo'ladi (bitta aminokislota 3 ta nukleotid bo'ladi). RNKda 264 ta nukleotid bo'lsa, DNKda 528 ta nukleotid mavjud.

Agar timin va guanin nukleotidlari soni 1:2 nisbatda bo'lsa, timin va adeninlar soni — 176 (har biri 88 tadan) va guanin hamda sitozinlar soni 352 (har biri 176 tadan) bo'ladi.

T va A orasida 2 tadan hamda G va C orasida 3 tadan vodorod bog'lar mavjud.

AT 88 * 2 = 176

GC 176 * 3 = 528

176+528=704.

Javob — A.

Kosonsoy tumanidagi
4-maktab o'qituvchisi
Botirjon KARIMOV tayyorladi.

Biologiya fanidan testlar

9-SINF

1. Meyozning bosqichlari yakuni uchun mos holatlarini belgilang.

1) telafaza I 2)anafaza I

a) diploid to'plamdagi xromosomalarda ikkitadan xromatida bo'ladi;

b) gaploid to'plamdagi xromosomalarda ikkitadan xromosoma bo'ladi;

c) gaploid to'plamdagi xromosomalarda bittadan xromotida bo'ladi;

d) diploid to'plamdagi xromosomalarda bittadan xromosoma bo'ladi.

A) 1-b, 2-a B) 1-d 2-b

C) 1-a, 2-c D) 1-c 2-d

2. Kanop o'simligida gultojibarglarining qirg'iqilgan bo'lishini B geni, gultojibarglarining tekis bo'lishini b geni ta'minlaydi. Noallel genlarning dominant alleli S b genning faollig'iga to'sqinlik qiladi va tekis shaklini yuzaga keltiradi. Gultojibarglari tekis va qirg'iqilgan o'simlik chatishtirilganda 456 ta qirg'iqilgan, 456 ta tekis o'simliklar olindi. Chatishtirish uchun olingan o'simlik genotipini aniqlang.

A) BbSs x BBss B) BbSs x Bbss

C) bbSs x Bbss D) bbSS x BBss

3. Mezozomaga ega organizmlarni aniqlang.

1) bacilius 2) pseudomonas 3) evernaya 4) vertitsilius 5) esherichia coli 6) xantoriya 7) pnevmikkok

A) 1,3,4 B) 2,5,6

C) 3,4,6,7 D) 1,2,5,6

4. Quyidagi organizmlarning hujayrasida qachon 32 ta xromosoma hosil bo'ladi?

1) tog'olchanning o'sish konusidagi hujayralar;

2) olchanning metafaza bosqichidagi hujayra;

3) olchanning arxeiospora hujayrasini;

4) tog'olchanning birlamchi chang hujayrasining metafaza I bosqichi.

A) 1,3 B) 2,4 C) 1,4 D) 2,3

5. Duplikatsiya (a) va reduplikatsiya (b) ga xos xususiyatlarni aniqlang.

1) xromosomaning o'rta qismi ortishi;

2) xromosomalarning ayrim qismining ortishi;

3) DNK bo'lagining ayrim qismlarining ortishi;

4) DNK genomining ma'lum joyiga kiritish;

A) a-2 b-3 B) a-2 b-4

C) a-4 b-2 D) a-3 b-2

8-SINF

1. Qo'ziqorinsimon so'rg'ich joylashgan analizatorning markazi qayerda joylashgan?

A) bosh miya yarimsharlari chakka qismining yuqori sohasi

B) bosh miya yarimsharlari ensa qismining oldingi sohasi

C) bosh miya yarimsharlari tepa qismining oldingi sohasi

D) bosh miya yarimsharlari tepa qismining orqa sohasi

2. Erimaydigan fibrinogen oqsilni eriydigan fibrinaga aylantiradigan oqsilni ayting.

A) tromboplastin B) trombin

C) protrombin D) fibrin

3. C vitaminiga funksiyasi jihatidan o'xshash bo'lgan gormon qaysi bezdan sintezlanadi?

A) buyrakusti bezi po'stloq qismi

B) buyrakusti bezi mag'iz qismi

C) qalqonsimon bezning oldingi bo'lagi

D) A va B

4. Odamdagi tayoqchasimon va kolbasimon retseptorlarning joylashish tartibini aniqlang.

A) 3 ta tayoqchasimon va 1 ta kolbasimon

B) 4 ta tayoqchasimon va 1 kolbasimon yana 3 ta tayoqchasimon va bitta kolbasimon

C) 2 ta tayoqchasimon va bitta kolbasimon

D) 3 ta kolbasimon va 3 ta tayoqchasimon

5. Odarning umurtqa lardozi qatnashadigan suyaklar yig'indisiga teng suyaklar sonini belgilang.

A) bitta qo'ldagi suyaklar

B) bosh miya qutisi suyaklari va yelka kamari suyaklari

C) uzun naysimon suyaklar va bel umurtqalari soni

D) uzun naysimon suyaklar

Tuzuvchi: Gulzoda AVALOVA,
Pastdarg'om tumanidagi
28-IDUM o'qituvchisi

Nashrimizga obuna bo'lishni istaganlar uchun "O'zbekiston pochta" AJ va "Matbuot tarqatuvchi" AKning hududiy filiallari telefon raqamlari havola etilmoqda.

"O'zbekiston pochta" AJning korxonalari telefon raqamlari

№	Hududiy filiallar	Telefon	№	Hududiy filiallar	Telefon
1	Toshkent shahri filiali	(71) 233-73-56	8	Xorazm filiali	(62) 228-51-71
2	Andijon filiali	(74) 223-26-24	9	Surxondaryo filiali	(95) 501-01-95
3	Qoraqalpog'iston filiali	(61) 222-14-43	10	Toshkent filiali	(71) 268-22-56
4	Qashqadaryo filiali	(75) 221-04-62	11	Samarqand filiali	(66) 229-49-27 229-51-16
5	Jizzax filiali	(90) 538-02-69	12	Farg'ona filiali	(73) 244-47-79
6	Namangan filiali	(69) 233-03-67	13	Sirdaryo filiali	(95) 510-01-94
7	Buxoro filiali	(65) 223-48-93	14	Navoiy filiali	(91) 335-66-62

"Matbuot tarqatuvchi" AKning korxonalari telefon raqamlari

№	Hududiy filiallar	Telefon	№	Hududiy filiallar	Telefon
1	Toshkent shahri	(71) 233-67-98	8	Xorazm viloyati	(62) 227-48-55
2	Andijon viloyati	(74) 223-82-13	9	Surxondaryo viloyati	(76) 221-91-18
3	Qoraqalpog'iston Respublikasi	(61) 222-88-63	10	Toshkent viloyati	(71) 199-76-66
4	Qashqadaryo viloyati	(75) 225-40-27	11	Samarqand viloyati	(66) 234-22-53
5	Jizzax viloyati	(72) 222-40-01	12	Farg'ona viloyati	(73) 244-50-77
6	Namangan viloyati	(69) 239-10-88	13	Sirdaryo viloyati	(67) 225-11-22 225-11-44
7	Buxoro viloyati	(65) 221-56-90	14	Navoiy viloyati	(36) 223-26-86

Yakka tartibdagi obunachilar uchun nashr indeksi: **149**
Korxonalar va tashkilotlar uchun nashr indeksi: **150**

Manzil: 100000, Toshkent sh., Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Tel.: (71) 233-50-55, faks: 233-99-15;

Bizni internetda ham kuzating!

www.marifat.uz

e-mail: info@marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Barcha abituriyentlar, ota-onalar va o'qituvchilar diqqatiga!

"Marifat" gazetasi sahifalarida:

abituriyentlar uchun

DTM testlari darajasidagi
sinov testlari

o'qituvchilar uchun

PISA

PIRLS

TIMSS

testlaridan namunalar e'lon
qilina boshlandi.

Vaqtдан yutqazmang. Nashrimizga tezroq
obuna bo'ling! Gazetaning o'z
vaqtida yetib borishini istasangiz,
"O'zbekiston pochta" AJ va "Matbuot tarqatuvchi"
AKning hududiy filiallariga murojaat
qiling!

"Marifat" gazetasi 2020-yil uchun
obuna davom etadi.

Bundan tashqari, o'tgan yilgi kirish
imtihonidagi murakkab testlar yechimiga
doir

SHARHLAR:

IZOHLAR:

O'QUV LUG'ATLARI

muntazam berib boriladi. Shu bilan birga,
o'qituvchi-murabbiylar uchun

ATTESTATSIIYA TESTLARIdan
namunalari ham e'lon qilinadi.

Yakka tartibdagi obunachilar uchun nashr indeksi 149
Korxonalar va tashkilotlar uchun nashr indeksi 150

Manzil: 100000, Toshkent sh., Matbuotchilar 32-uy.
Tel.: (71) 233-50-55, faks: (71) 233-99-15.

Bizni internetda ham kuzating!

www.marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Marifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,

O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,

O'zbekiston Ta'lim, fan va madaniyat xodimlari

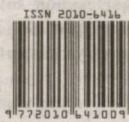
kasaba uyushmasi Respublika kengashi.

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan no'yxatga olingan.
Indeks: 149, 150. G-529. Tiraj 9131.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxona — (71) 233-50-55;
kotiyyat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Marifat" dan
materiallarni ko'chirib
bosish tahririyat
ruxsati bilan amalga
oshirish shart.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqriq
qilinmaydi va muallifga
qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbachi muharrir: Mahmud Rajabov
Navbachi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"Sharq" nashriyat-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi.
Korxonalar manzili: Buyuk Turon ko'chasi, 41-uy.

O'ZA yakuni — Topshirildi — 00.10

1 2 3 4 5 6